

Summit

अध्यात्म

वर्ष : १६

मे-१९८५

अंक : ८

સૌના હિત સાથે વ્યક્તિએ પોતાનું પણ હિત સાધવાનું છે.

સૌનું હિત, સૌનું સુખ ને સૌની શાંતિની કામના કે ચાહના ભારતીય સંસ્કૃતિની મુખ્ય ભાવના છે. વ્યક્તિગત હિતની સાથે સાથે તે ભાવનાનો સુમેળ થવો જોઈએ. તત્વ-જ્ઞાનની કેટલીક ગેરસમજને લીધે પોતાના હિત કે પોતાના ઉન્નર્ધને નામે માનવે સામાજિક હિત તરફ એક પ્રકારની ઉદાસીનતા બતાવી છે. પરંતુ તેને સહકાર આપી શકાય તેમ નથી. સહકાર તો આપણે માણસના વ્યક્તિગત તેમ જ સમષ્ટિ-ગત સુખાકારીના આદર્શને જ આપી શકીશું. જે જીવનપદ્ધતિ-માં વ્યક્તિના હિતને નામે સમષ્ટિના હિતને ઉપેક્ષાની નજરે જોવામાં ન આવતું હોય, તે પદ્ધતિ ઉત્તમ તરીકે ઓળખાવી શકાય પરંતુ તેમાં એક બીજી વાતનું પણ ધ્યાન રાખવાનું છે. કેટલીક વાર સમષ્ટિના હિત ને સમષ્ટિની સુખાકારીને નામે વ્યક્તિની સ્વતંત્રતાને ગોણ ગણવામાં આવે છે, ને સમાજને નામે વ્યક્તિના ગૌરવ, મહત્વ ને હિતનો પૂરતો વિચાર ન કરી તેનો બધી રીતે ભોગ લેવામાં આવે છે. વ્યક્તિના વિચાર, વર્તન ને વ્યક્તિની વાણી પર નિરર્થક નિયંત્રણ નાંખી તેને દાબી દેવાની ને પક્ષીય કે સામાજિક હિતને નામે ગુંગળાવી નાંખવાની કોશિશ કરવામાં આવે છે. એ પદ્ધતિ પણ જોખમ-કારક છે. સરમુખત્યારશાહી આપખુદ દેશોમાં એ જ પદ્ધતિનો આધાર લેવાય છે. ત્યાં નાગરિક જીવન સદા ભય ને પર-તંત્રતાની દશામાં રહે છે. કેળવણી, વિદ્યા, સાહિત્ય ને કળાની સ્વતંત્રતા મરી જાય છે. ભારતીય સંસ્કૃતિ એ પદ્ધતિનાં ગુણ-ગાન પણ નથી કરતી. સમાજનું હિત કરનારે પોતાનું હિત પણ કરતા રહેવાનું છે; સમાજના વિશેષ હિતને માટે પોતે પણ શક્તિશાળી બનતા જવાનું છે. પોતાના વિકાસ તરફ આંખ-મોંચામણાં કર્યે નહિ ચાલે. સમાજની સાથે સાથે પોતાનું જીવન પણ શાંત; સ્વતંત્ર ને સમૃદ્ધ બનાવવાની કોશિશ માણસે કરતા રહેવાની છે.

યોગેશ્વરજી

અધ્યાત્મ

આધ્યાત્મિક વિકાસની નવી જ કિતિજ ખોલતું ગુજરાતી માસિક
છૂટક નકલ ૪-૦૦ વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૧૫-૦૦
વિદેશમાં રૂ. ૨૦૦-૦૦ (વિમાનથી)

- સંસ્થાપક પ. પૂ. યોગેશ્વરજી સર્વમંગલ ચેરિટીબલ ટ્રસ્ટ (રજી. અમદાવાદ).
- તંત્રી-સંપાદક શ્રી નારાયણ હ. જાની.
- સહસંપાદકો શ્રી નાનુરામ દુધરેજીયા, શ્રી મણિભાઈ સી. શાહ.
- પ્રકાશન અને પ્રામિસ્થાન 'અધ્યાત્મ' પ્લોટ નં. ૧૬૮૮ બી. સરદારનગર, ભાવનગર-૧
- તંત્રી, મુદ્રક અને પ્રકાશક નારાયણ હ. જાની. ફોન ૨૫૮૧૧
- મુદ્રણસ્થાન રાધેશ્યામ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, પ૩/૫૪ સી, બોરડીગેટ, ભાવનગર-૧.

લેખકોને નિમંત્રણ

- અધ્યાત્મમાં લેખો, ભજનો કે ગીતો મોકલાવવા લેખકોને નિમંત્રણ છે. અધ્યાત્મની ભાવનાને અનુરૂપ જ લેખો સ્વીકારવામાં આવશે.
- લખાણ કાળની એક બાજુ ને સારા મોટા અક્ષરે લખેલું હોવું જરૂરી છે. બીજાં સામયિકોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ લેખોની નકલો ન મોકલાવવા વિનંતી છે.

'અધ્યાત્મ' અંગે સૂચનો

- ગ્રાહકોને ગ્રાહક નંબર સરનામા સાથે લખવામાં આવે છે તે નોંધી લેવો.
- 'અધ્યાત્મ' જો આપને ગમ્યું હોય તો આપના પરિચિત વર્ગમાં તેના ગ્રાહકો વધે તેવું આપ કરતાં રહેશો.
- 'અધ્યાત્મ' દર માસની ૧૭ તારીખે પ્રસિદ્ધ થશે. કોઈ કારણે એકાદ અઠવાડિયા સુધી અંક ન મળે તો સ્થાનિક ટપાલ કચેરીમાં તપાસ કર્યા પછી અત્રે જણાવવું. સિલિકમાં હશે તો જરૂર મોકલી આપશે.
- પત્રવ્યવહાર કરતી વખતે ગ્રાહક નંબર લખવાથી વધુ સરળતા રહેશે.
- 'અધ્યાત્મ' અંગે કોઈ સૂચનો કરવાના હોય તો નિઃસંકોચ કરવા અનુરોધ છે.
- દર મહિનાની તા. ૧૫ સુધીમાં જ ગ્રાહકોનાં નામ અત્રે મળી જશે, તેમને તા. ૧૭ મી એ અંક રવાના કરવામાં આવશે.

અનુક્રમણિકા

શ્રી યોગેશ્વર કથામૃત	મા સર્વેશ્વરી	૪
જીવનધ્યેયની વિસ્મૃતિ	મહાત્મા શ્રી યોગેશ્વરજી	૧૩
તત્ત્વચિંતન	જેમ્સ એલન	૧૮
મનને વશ કરવાના ઉપાય-(૨)	ધીરજ મોઘરીયા	૨૩
તમસો મા જ્યોતિર્ગમય ।	પરમાર્થી	૩૦
અ-મેળ	ડો. રણજિત પટેલ (અનામી)	૩૮
નામ સ્મરણ	સતીશ કે. ભક્ત	૩૮
ભક્ત જનની શ્રી શ્રી મા શારદાદેવી	ઝિઝુવાડિયા કનેયાલાલ	૪૦
અભારી ગરતેશ્વર યાત્રા	નારાયણ લ. જાની	૪૮
ભગવાન રમણ મહર્ષિનું અધ્યાત્મ ચિંતન	ડો. ધર્મેન્દ્ર મ. માસ્તર (મધુરમ)	૫૮
રામકથા	યોગેશ્વરજી	૬૩

* આભાર *

અધ્યાત્મ માસિકના મે, ૧૯૯૫ ના અંકની પ્રસિદ્ધિનો બધો ખર્ચ, પ. પૂ. મા શ્રી સર્વેશ્વરીની પ્રેરણાથી, પનામાના સત્સંગ મંડળ તરફથી આપવામાં આવી રહ્યો છે. આ સત્કાર્યમાં પનામાના શ્રી વસંતભાઈ પી. ભક્તનો ફાળો ઉલ્લેખનીય છે, એમ જાણવા મળ્યું છે. સત્સંગ મંડળનાં જે કોઈ ભાઈબહેનોએ અધ્યાત્મને સહાય કરી છે, તે સહુ ખરે જ અભિનંદનને પાત્ર છે. મા-પ્રભુ તેઓનું સર્વ પ્રકારે મંગલ કરે એજ પ્રાર્થના. કેનેડા ને અમેરિકાના સત્સંગ-પ્રેમી ભાઈબહેનો તરફથી સહાય મળેલી એટલે તો રોજ રોજ વધતા જતા ભાવો વચ્ચે પણ અધ્યાત્મ છેલ્લાં ૧૪ વર્ષોથી આટલા સામાન્ય લવાજમના દરે વાંચકોને આપી શક્યા છીએ. આથી સહાય કરનાર સહુના અમે આભારી છીએ.

— તંત્રી

અધ્યાત્મ

વરદ હસ્ત પ્રભુ તમારો, સદાય રહેજો જીવન સહારો

—મા સર્વેશ્વરી

વર્ષ : ૧૬

મે-૧૯૯૫

અંક : ૮

શ્રી યોગેશ્વર કથામૃત

મા સર્વેશ્વરી

તા. ૨૧-૪-૮૧, મંગળવાર, ચૈત્ર વદ બીજ, ૨૦૩૭,

સ્થળ : ૫૫, અરુણોદય સોસાયટી, અલકાપુરી વડોદરા

સવારે પૂ. શ્રી પોતાના નિત્ય નિયમ મુજબ કર્મ શરૂ કરે છે. તો સર્વેશ્વરી પણ પૂ. શ્રી સ્નાન કરી લે તે પછી સ્નાન કરી લે છે. ત્યારબાદ વ્યાયામ વગેરે પૂ. શ્રીના ક્રમ પ્રમાણે જ સર્વેશ્વરી પણ કરે છે.

આજે સર્વેશ્વરી શહેરમાં થોડું કામ હોવાથી ૧૨ વાગ્યા સુધી બહાર જાય છે. પૂ. શ્રી લેખનકાર્યમાં મગ્ન બને તે પહેલાં બન્ને દૂધ પી લે છે.

સમય થતાં પૂ. શ્રી ભોજન લઈ લે છે. ભોજન બાદ મોં સાફ કરીને ફરી રૂમમાં આવતાં પૂ. શ્રી બોલે છે, “રામ, રામ,

મે : ૧૯૯૫

૫

શંકરદાદા, હે દયાળુ, હે દીનબંધુ.” અંદર આવી થોડીવાર પેપર પર નજર નાંખી લે છે. પછી કલ્પ પાસે આવેલા પત્રોના ઉત્તરો લખાવે છે. સર્વેશ્વરી પણ બીજા પત્રો લખે છે.

ત્યારબાદ પૂ. શ્રી આરામ કરે છે. સર્વેશ્વરી જ્ય બાકી છે તે કરે છે. ત્યારબાદ સર્વેશ્વરી થોડો આરામ કરે છે. પાંચ વાગ્યે આરામ પૂરો થાય છે.

સર્વેશ્વરી પૂ. શ્રીને કહે છે : આજે આરામના સમયે મને એક સુંદર દર્શન થયું, જેમાં આપ અવધૂતવેશે મસ્ત બની નાનાં નાનાં બાળકો સાથે નૃત્ય કરો છો ને ગવડાવો છો : “રવિવાર સોમવાર નારાયણ નારાયણ, નારાયણ નારાયણ ૐ.”

“ગવડાવતાં ગવડાવતાં આપ સુંદર અભિનય કરો છો. જાણે આપને આ જગતનું ભાન જ ન હોય એવું જણાયું.”

“મને ત્યારે નિત્યાનંદ બાબા પણ યાદ આવ્યા થયું તે પણ આવા જ હશે.”

પૂ. શ્રીએ એ વાત સાંભળી કહ્યું : “નવા જ દિવ્યરૂપે દર્શન થયાં તે. સરસ અનુભવ થયો ગણાય.”

આટલી વાતચીત બાદ પૂ. શ્રી રામાયણનું લેખન કરવા અંદર બેસે છે. સર્વેશ્વરી બહાર લીંચકા પર રોજનીશી લખે છે. પોણા છ વાગ્યે બને મોસંબીનો રસ લે છે. ત્યારબાદ પૂ. શ્રી એક ભાઈબેનને મુલાકાત આપે છે. સર્વેશ્વરી રોજનીશીનું લેખન ચાલુ જ રાખે છે.

ત્યારબાદ સમય થતાં પૂ. શ્રી મોટા ઓરડામાં આવે છે. મુલાકાતીઓ આવતા જાય છે. પ્રણામ કરી કરી બેસે છે. બધા જ મુલાકાતીઓ હંમેશની જેમ સર્વેશ્વરીને પણ પ્રણામ કરે છે. શ્રી

કુંદનબેન ભજન ગવડાવે છે. ત્યારબાદ પ્રશ્નોત્તરી શરૂ થાય છે. પ્રશ્નો નીચે મુજબના હતા :

(૧) ઝંકારનો અર્થ શો?

(૨) વંદન ને પ્રણામમાં શો ફેર?

પૂ. શ્રી : વંદન ને પ્રણામમાં ખાસ ભેદ નથી પણ બુદ્ધિવાદી-ઓનું આ જ કામ છે. વંદન એટલે ઉભા ઉભા થઈ શકે જ્યારે પ્રણામમાં ઝૂકવું પડે. પ્ર-પ્રકૃષ્ટ-પ્રબળતાપૂર્વક નમવાનું તે પ્રણામ.

(૩) હનુમાનજીને તેલ ને સિંદુર કેમ ચઢે?

પ્રશ્નો સર્વસામાન્ય હતા ત્યારબાદ શ્રી જીનુભાઈની માંગણી મુજબ સર્વેશ્વરી “તારે ચેતવું હોય તો ચેતજે”-એ પૂ. શ્રીનું ભજન ગાય છે. અને પછી વળી પૂ. શ્રી પણ ‘કોઈ કરે પ્રેમ રસપાન’ અને ‘તમારાં તમે તો ઉઘાડો બારણાં’ પૂ. શ્રી ગવડાવે છે. સૌ ઝીલે છે. એ ત્રણે ભજનો જીનુભાઈ રેકોર્ડ કરી લે છે.

ભજનો બાદ ૮ વાગી ગયા હોવાથી કાર્યક્રમ પૂર્ણ થાય છે. શ્રી કુંદનબેન રામકૃષ્ણદેવની સ્તુતિ બોલાવે છે. સૌ પ્રણામ કરી પ્રસાદ લઈ છૂટા પડે છે.

આજે પ્રણામ કરતી વખતે દરરોજની જેમ ઘણી બેનો સર્વેશ્વરી સાથે વાત કરવા બેસે છે. જેથી પુરુષવર્ગને પ્રણામ માટે રાહ જોવી પડે છે.

અમદાવાદ શિબિરમાં પૂ. શ્રીના ફેટા ને તેની નીચે લખાણ માટે અમદાવાદથી આવનાર અમીતકુમાર પૂ. શ્રીને વિનંતી કરે છે. પરિણામે પૂ. શ્રી સુંદર લખાણ લખે છે : જીવન એક કૂલ. જીવન એક સરિતા. જીવન જ્યોતિ એ ભાવાર્થનું નાનકડું લખાણ લખી આપે છે.

ત્યારબાદ પૂ. શ્રી સ્નાન કરે છે, ખીચડી-શાક-દૂધનું ભોજન લે છે. ભોજન લેતાં લેતાં પૂ. શ્રી સર્વેશ્વરીને યથોચિત્ માર્ગદર્શન આપે છે. આજે મુલાકાત પુરી થઈ. ત્યારે બેનો સર્વેશ્વરી સાથે વાતો કરતાં હતાં જેથી પુરુષોએ ઊભા રહેવું પડ્યું હતું. એ પ્રસંગના અનુસંધાનમાં પૂ. શ્રી કહે છે :

“કોઈ પણ આપણને પ્રણામ કરે ત્યારે તેમની સાથે વાતો ન કરો. મારી પાસે તો કોઈ વાતો કરવા ઊભું નથી રહેતું; અને જે પ્રણામ કરે છે તેની સામે જુઓ, જેથી પ્રણામ કરનારને સારુ લાગે. સૌ વારાફરતી તમને પ્રણામ કરે ને તમે તેઓની સામે પણ ન જુઓ ને બીજા સાથે વાતો જ કર્યાં કરો એ ટેવ તમારે સુધારવા જેવી છે.”

સર્વેશ્વરી એ વાત શાંતિથી સાંભળી લે છે. થોડો બચાવ કરતાં કહે છે કે જે ભાઈ સાથે વાતો કરતી હતી તે ભાઈ ગાડીમાં જવાના હતા, જેથી સમય જ ન મળે એટલે ત્યારે જ વાતો કરું ને? પણ પૂ. શ્રીની વાતો પણ સાચી છે. એ સમજાયું જેથી થોડો બચાવ કરી પૂ. શ્રીની સૂચનાને શાંતિથી સ્વીકારી લીધી.

ભોજન પૂરું કર્યા બાદ આવતીકાલે શું બનાવવું તેની વાતો પૂ. શ્રી કરે છે. વળી પૂ. શ્રી બાથરૂમમાં જાય છે. ત્યારે બહારના રૂમમાં શ્રી જીનુભાઈ, કુંદનબેન, કલ્પુ વિગેરે ઊભાં છે સર્વેશ્વરીએ આજે ભજનો કેવાં ટેપ થયાં તે જાણવા જીનુભાઈને ટેપ વગાડવાનું કહ્યું. ભજનો ફરી વગાડવાં શરૂ થયાં પૂ. શ્રી પણ બાથરૂમમાંથી આવીને ઊભા રહ્યા પંદર-વીસ મિનિટ વાતો થઈ. વાતોમાં કંઈ મહત્ત્વની ન હતી, છતાં પૂ. શ્રી પણ ઊભા રહ્યા.

લગભગ પોણાદસ થયા એટલે પૂ. શ્રી કહે : તમે જપ કર્યાં?

સર્વેશ્વરી એ સાંભળી કહે છે “ના, બાકી છે.” ‘તો પછી આ બધાં કામો પછી થશે. પહેલાં પ્રભુનું કામ.’ એમ કહી સૌને વિદાય કરે છે. પૂ. શ્રી અને સર્વેશ્વરી અંદર આવે છે.

પૂ. શ્રી : વાતો કરવાની ટેવ સારી નથી. હવે આપણે આપણું પોતાનું સ્વાર્થનું કાર્ય છે જપ કરવાનું તે કરવું જોઈએ. હું બહાર ન ઊભો હોત તો તમે હજી પણ વાતો કરવા જ ઊભાં હોત. તમે વડોદરામાં, અમદાવાદમાં જ આવું કરો છો બીજે તો એવી ઓળખાણ ને અનુકૂળતા નથી હોતી ને?

પૂ. શ્રીની આ સૂચના ગંભીર અને સાચી હતી. જેથી સર્વેશ્વરી કોઈ પણ જાતની દલીલ વિના તે સ્વીકારી લે છે. મહાપુરુષના સાન્નિધ્યે રહીને સાધના કરવાના જે મનોરથો સર્વેશ્વરીના મનમાં છે તેની પાછળ નિયમોનું અનુશાસન જરૂરી છે. એ વાત સર્વેશ્વરી સારી રીતે સમજે છે. ત્યાગને દીપાવવા જરૂરી સૂચનો ગુરુ તરફથી મળે તે આવકારદાયક જ હોય ને!

પૂ. શ્રી અંદરના પલંગ પર પોતાની પ્રાર્થના, જપ કરે છે. સર્વેશ્વરી બહાર હીંચકા પર પોતાના જપ પૂરા કરે છે પછી આરામ.

તા. ૨૨-૪-૮૧, બુધવાર, ચૈત્ર વદ ત્રીજ, ૨૦૩૭,

સ્થળ : ૫૫, અરુણોદય સોસાયટી, અલકાપુરી વડોદરા

નિત્યનિયમ મુજબ પૂ. શ્રી સ્નાન, વ્યાયામ પૂર્ણ કરે છે. સર્વેશ્વરી પણ સ્નાન ને વ્યાયામ પૂર્ણ કરે છે. આજે પૂ. શ્રીને પાતળા મળ થાય છે જેથી દૂધ લેતા નથી. તો સર્વેશ્વરી પણ દૂધ લેતાં નથી. જેથી પૂ. શ્રી આગ્રહ કરીને સર્વેશ્વરીને એક કેરી ખાવાનું સૂચન કરે છે.

પૂ. શ્રી એક પ્રેમાળ માતા તરીકેનું અનોખું વ્યક્તિત્વ પણ ધરાવે છે. ભોજન બાબતમાં ખૂબ કાળજી રાખે છે. તો સાધના બાબતમાં પણ અતિશય કાળજી કરી જાણે છે. સર્વેશ્વરીને બે-ત્રણ દિવસથી તાવ આવે છે તો પૂ. શ્રી ડોક્ટર પાસે આગ્રહ કરીને મોકલે છે. શરીર સ્વસ્થ બનાવવા પોષણ જરૂરી છે, તે લેવા આગ્રહ કરે છે. પૂ. શ્રીનું સમગ્ર વર્તન જ એવું અલૌકિક પ્રેમમય હોય છે કે સ્વજનોનું તો સ્મરણ થતું જ નથી. પૂ. શ્રી જ સર્વેશ્વરીના સર્વ કાંઈ બનીને જીવન સંભાળે છે.

પૂ. શ્રી ૮:૩૦ વાગ્યાથી લેખન શરૂ કરે છે. સર્વેશ્વરી ૯ વાગ્યા સુધી નોંધપોથીમાં નોંધ કરે છે. ૯ થી ૧૧ જપ કરે છે. પૂ. શ્રી ૧૧ સુધી લેખન કરે છે. ૧૧ વાગ્યે રામાયણને પૂંઠું ચઢાવવાનું કામ સર્વેશ્વરી કરે છે. બે-ત્રણ પત્રો લખે છે. સાડા અગિયારે ભોજન લેવામાં આવે છે.

ભોજન બાદ શ્રી કુંદનબેન આવીને પ્રણામ કરે છે. પૂ. શ્રી તેમની સાથે વાતો કરે છે. ડોક્ટરે કુંદનબેનને થોડી દવા આપી છે. તો એ અંગે પૂ. શ્રી કહે છે:-

“જુઓ, હું તો એવો ડોક્ટર નથી જે મોટો ખર્ચ કરાવું. પણ તમારું શરીર તમને ભારે લાગે છે એનું કારણ તમારું મન પણ છે. તમે કંઈક ને કંઈક ચિંતા કરતાં લાગો છો.”

આ સાંભળીને કુંદનબેનની આંખમાં આંસુ આવી જાય છે.

પૂ. શ્રી : હોય એ તો. સંસારમાં બધી ચિંતા ચાલ્યા કરે. તમને જ્યારે જ્યારે ચિંતા થાય ત્યારે અથવા કાયમ આ લીટી ગાયા કરજો :

“હું હરિનો, હરિ છે મમ રક્ષક,
એહ ભરોસો જાય નહીં,”

“ધણીનો ધાર્યો મનસૂબો
હરબ્રહ્માથી નહીં ફરે.
તારું ધાર્યું થાય એટલું
હરિ ઈચ્છા અનુસરે.”

“રાખ ભરોસો રાધાવરનો
દયા તું શીદને ડરે?
ચિત્ત તું શિદને ચિંતા કરે,
કૃષ્ણને કરવું હોય તે કરે.”

આ પંક્તિઓ તેઓ કલ્પ પાસે લખાવી લે છે. ત્યાં તો શ્રી જીનુભાઈના પિતાજીને ઉપર પૂ. શ્રીના દર્શન માટે લાવવામાં આવે છે, પૂ. શ્રી તેમને વિવિધ વાતો કરી આશ્વાસન આપે છે.

પૂ. શ્રી : નામજપ વધારે કરવાથી બધી તકલીફ દૂર થઈ જશે. (જીનુભાઈના પિતાજીની ઈચ્છા એમના બીજા મકાનમાં દેહ છોડવાની છે એના અનુસંધાનમાં પૂ. શ્રી કહે છે) જુઓ, અહીં પ્રભુસ્મરણ, સત્સંગ વધારે થાય છે. આ ઘર પવિત્ર તીર્થ જેવું બન્યું છે તો પવિત્ર સ્થળમાં જ તમારો દેહ છૂટે તો તમારી પણ સદ્ગતિ થાય. ને સંસારીઓની વચ્ચે તમે છેવટે રહો તો તમારું મન પણ થોડું સંસારી થઈ જાય. અને અત્યારે તમારે જવાનું નથી. હજી તો વાર છે. તમે હવે જપ જ કરો.

પૂ. શ્રી માતાજીના ભાઈ રામશંકરનો પ્રસંગ અને માણેકલાલ અડાલજાનો પ્રસંગ પણ કહી સંભળાવે છે. થોડી બીજી વાતો થાય છે. તેઓ સૌ વિદાય થાય છે. પૂ. શ્રી કલ્પ પાસે પત્ર લખાવે છે. સર્વેશ્વરી અધૂરી ડાયરીનું લેખન કરે છે. ડાયરીના લેખન બાદ સર્વેશ્વરી જપ કરે છે. પૂ. શ્રી આરામ કરે છે. પાંચ વાગ્યે પૂ. શ્રી

રામાયણના લેખન માટે ફરી બેસી જાય છે. છ ને દસ સુધી પૂ. શ્રી લેખન કરે છે. સર્વેશ્વરી આવતીકાલે સુરત જવાનું હોવાથી તેયારી કરે છે.

સાડા છ વાગ્યે પૂ. શ્રી મોટા રૂમમાં આવે છે. મુલાકાતીઓને આવવા માટે બેલથી સૂચના અપાય છે. સૌ પૂ. શ્રીને અને સર્વેશ્વરીને પ્રણામ કરી બેસે છે. બે ભજનો ગવાય છે. પૂ. શ્રીએ એ ભજનના અનુસંધાનમાં કહ્યું :

આ ભજનમાં જે ભાવના વણાઈ છે, તેનાથી સર્વેશ્વરી ઘણાં આગળ વધી ગયાં છે. એમણે તો આ જન્મે જ પ્રભુને મેળવવા પુરુષાર્થ કર્યો. હમણાં ભજન ગવાયું તેમાં કવિ તો કોઈક જન્મે (પ્રભુને) મેળવીશ એમ કહે, પણ સર્વેશ્વરી જેને પ્રભુ માને છે, તેને તો આ જન્મે જ મેળવવાની ભાવના રાખતાં હતાં.

સર્વેશ્વરીએ ડાયરી ૧૯૭૦ થી લખી છે. તે ભવિષ્યમાં પ્રગટ થશે ત્યારે તેમની સાધનાની ભૂમિકા કેવી હતી તે જાણવા મળશે.

‘હવે સર્વેશ્વરી નોંધપોથીના એક દિવસની નોંધ વાંચશે.’ જેથી પૂ. શ્રીની આજ્ઞા મુજબ સર્વેશ્વરી વાંચન કરે છે, જેમાં ભાવનગરમાં સ્વામી પ્રભાનંદગિરિ પૂ. શ્રીને મળવા આવે છે ત્યારે તેમને માટે ખુરશી મૂકવામાં આવે છે એ વાક્યના અનુસંધાનમાં પૂ. શ્રી કહે છે :

“ત્યાગમાર્ગે જનારા સ્ત્રી કે પુરુષોને માન કે ખુરશીની જરૂર નથી, પણ આપણે માટે તે જરૂરી છે—બાહ્ય રીતે તમારાથી તે જુદા છે.

એ જ રીતે સર્વેશ્વરીને પણ હવે ત્યાગી, તપસ્વીની સ્ત્રી તરીકે જોવામાં આવે છે. નોકરી છોડી દીધી તો ત્યાગમય જીવન જીવે

છે. એટલે જેવો વ્યવહાર ત્યાગી કે સંન્યાસીઓ પ્રત્યે આપણે કરીએ એવો જ વ્યવહાર સર્વેશ્વરી સાથે પણ જરૂરી છે. એટલે જ એમનું આસન પણ ત્યાગીને છાજે એ રીતનું અલગ રાખીએ છીએ. ત્યારબાદ પ્રશ્નો પૂછાય છે.

(૧) જીવને બ્રહ્મનો સંબંધ પ્રથમ જ્ઞાનથી જાણી લઈએ પછી જ સાધના કરવી જોઈએ?

(૨) ધ્યાન અને કલ્પનામાં શો ફેર?

(૩) કારણ અને સૂક્ષ્મશરીરમાં શો ફેર?

આજે પ્રશ્નોત્તરી થોડી થઈ. ત્યારબાદ ‘બંધ બારણે ટકોરા મારું તો’—એ ભજન સર્વેશ્વરી ગાય છે. તે ટેપ થાય છે. પછી પૂ. શ્રી રામાયણની ચોપાઈઓનું કાવ્યાનુવાદનું ગાન કરે છે ને કરાવે છે. ત્યારબાદ આરતી—ધૂન—પ્રણામ અને પ્રસાદ લઈ સૌ છૂટા પડે છે.

પૂ. શ્રી ખીચડી ને દૂધનું ભોજન લઈ થોડું ધ્યાનમાં બેસી આરામ કરે છે.

(ક્રમશઃ)

અંબાજીમાં ક્યાં ઉતરશો?

“સ્વર્ગારોહણ”

માતાજી જ્યોતિર્મયી વિશ્રામગૃહ

“સ્વર્ગારોહણ”, દાંતા રોડ, અંબાજી. ટે. નં. ૨૨૬૯

(ઉ. ગુ.) ૩૮૫ ૧૧૦

જીવનધ્યેયની વિસ્મૃતિ

મહાત્મા શ્રી યોગેશ્વરજી

ભર્તૃહરિએ કહ્યું છે કે ‘સાહિત્ય સંગીત કલાવિહીન સાક્ષાત્પથ પુસ્તકવિધાણીન ?’ એટલે કે ‘સાહિત્ય સંગીત અને બીજી કળાથી જે રહિત છે તે સંસ્કારની દૃષ્ટિએ પથુ બરાબર છે, ફક્ત તેને પૂછડું કે શીંગડાં નથી એટલું જ.’ એ વાતને યાદ કરીને કોઈએ મને પૂછ્યું કે સૌથી શ્રેષ્ઠ કળા કઈ? સાહિત્ય કે સંગીત? અથવા તો નૃત્ય કે શિલ્પ? મેં ઉત્તર આપ્યો કે બધી કળાઓમાં જીવન જીવવાની કળા સર્વોત્તમ છે. બીજી કળાઓ એ કળાની તોલે ના આવે. મારો ઉત્તર સાંભળીને એમને નવાઈ લાગી. અને એવી નવાઈ બીજા કેટલાયને લાગશે. પરંતુ જીવન જીવવાની પણ કળા છે, અને એ કળા સર્વોત્તમ છે, એ વાત સાચી છે. મારી દૃષ્ટિએ એથી ઉત્તમ અને ઉપકારક બીજી કોઈયે કળા નથી.

એવા હજારો, લાખો કે કરોડો લોકો છે જે જીવનને જેમતેમ જીવે છે. જીવન એક કલા છે. અથવા તો એને કલાત્મક રીતે જીવી શકાય છે અને જીવવાનું છે તેનો ખ્યાલ તેમને નથી. જો છે તો તે ખ્યાલ તેમના મનમાં જ રહી જાય છે. એનો એ આચારમાં અનુવાદ નથી કરી શકતા. પરિણામે એ જીવે છે ખરા, પરંતુ જીવનના રસ અને આનંદથી વંચિત જ રહી જાય છે. જીવન એમને માટે બોજો બની જાય છે, અકસ્માત થાય છે, રૂઢ કે પરંપરાગત વસ્તુ બની રહે છે. અને એ એને રગશિયા ગાડાની પેઠે જીવે જાય છે. જીવનનો સાચો સ્વાદ એમને નથી મળતો; એનો સદુપયોગ કરીને

એ જીવનને ઉજ્જવળ નથી કરી શકતા અને એ દ્વારા વ્યક્તિગત વિકાસના માર્ગમાં આગળ પણ વધી નથી શકતા. જીવન એમને માટે નેટવું જોઈએ તેટલું સુખમય શાન્તિદાયક, પ્રેરણાદાયક તેમ જ શ્રેયસ્કર નથી થઈ શકતું.

* * *

સાહિત્ય, સંગીત, નૃત્ય જેવી બીજી કળાઓમાં અને જીવનને આદર્શ રીતે જીવવાની કળામાં મહત્વનો તફાવત એ છે કે બીજી કળાઓ એના સ્વામીને તથા એનો આસ્વાદ લેનાર ઉભયને આનંદ આપે છે કે રસ પૂરો પાડે છે; પરંતુ એ કળાઓની અસરથી કળાકારનું વ્યક્તિગત જીવન ઉત્તમ અથવા તો આદર્શ જ બને છે એવું નથી હોતું. એ કળાઓ માનવને માનવતાના ઉચ્ચોચ ગુણસંસ્કારોથી સંપન્ન કરે છે અથવા તો સત્કર્મોથી સદાને માટે સુશોભિત કરે છે એવું નથી હોતું. એવું હોય પણ ખરું અને ના પણ હોય કળાની દુનિયામાં કળાકાર આદર્શ અથવા તો ઉત્તમ હોય, પરંતુ મનુષ્ય તરીકે આદર્શ ના હોય અને કેટલીક વાર દેવીને બદલે આસુરી ગુણધર્મથી સંપન્ન હોય એવું પણ દેખાય છે. એવી કળા બીજાને આનંદ આપે છે, પરંતુ કળાકારના પોતાના જીવનમાં ક્રાંતિ કરી, એ જીવનને ઉદાત્ત બનાવી, કળાકારને સાચા અર્થમાં માનવ બનાવી એને દેવતાપદે સ્થાપી, ઈશ્વર સદૃશ નથી કરી શકતી. પરંતુ જીવન જીવવાની કળાનું એવું નથી. એ તો માનવ-સ્વભાવને, માનવ-ગુણધર્મોને અને માનવજીવનને પોતાના કેન્દ્રમાં રાખતી હોવાને લીધે, એનો આધાર લેનારના જીવનમાં સમૂળી ક્રાંતિ કરે છે; એની જડતા દૂર કરે છે; એને સત્ય, પ્રકાશ, પવિત્રતા તથા પૂર્ણતાના પાવન પ્રદેશોમાં પ્રસ્થાપિત કરે છે, અને એ રીતે જીવનના સાહ્યનું અસીમ અને સનાતન

સુખ ધરે છે. એટલા માટે જ એ સર્વોત્તમ છે, સૌને માટે ઉપકારક છે અને અનેરી છે. એ દૃષ્ટિએ એ બીજી કળાઓ કરતાં જુદી પડે છે.

* * *

જીવન એક મહામૂલી મૂડી છે, સામગ્રી છે, સંપત્તિ છે, થાપણ છે, ભેટ છે. એને આંખ બંધ કરીને જમતેમ જીવી શકાય નહિ. એમાં અનંત શક્તિ છે, શક્તિ છે. એની પાછળ પરમ રહસ્ય રહેલું છે. એ એક એવી પગદંડી કે કેડી છે જેના પર વિવેકપૂર્વક પ્રવાસ કરીને માનવી પોતાના શરીર ધારણનું સાર્થક્ય કરી શકે છે. એટલે જ્યારે આપણે એમ કહીએ છીએ કે જીવન જીવવું એ એક કળા છે ત્યારે એમ કહેવા માગીએ છીએ કે એને સમજપૂર્વક જીવવું જોઈએ, શાંતિથી જીવવું જોઈએ, યોજનાબદ્ધ રીતે જીવવું જોઈએ અને વિકાસના માર્ગમાં આગળ વધી શકાય એવી રીતે જીવવું જોઈએ. એમ પણ કહેવું જોઈએ કે જીવનની પળેપળનો હિસાબ રાખીને કોઈ ઉત્તમ હેતુ કે આદર્શને માટે જીવવું જોઈએ. સંપ, સ્નેહ, સહકાર, સેવાભાવ, સ્વાર્પણ અને સદાચારપૂર્વક જીવવું જોઈએ. આપણી સાથે રહેનારાં અને આપણા સમાગમમાં આવનારાં સૌની સાથે છળકપટ રહિત થઈને, રાગદ્વેષનો પરિત્યાગ કરીને બનતી પ્રામાણિકતા, નમ્રતા, સરળતા તથા શુચિતા સાથે જીવવું જોઈએ. આપણું જીવન કોઈને માટે બોજરૂપ ના બને. અથવા તો બીજાને માટે દુઃખદાયક કે અભિશાપરૂપ ન થાય, પરંતુ બીજાને માટે મદદરૂપ થાય, સુખશાંતિ આપનારું બની જાય, અને અણમોલ આશીર્વાદરૂપ થાય એવી રીતે જીવાવું જોઈએ. એવી રીતે જીવવાની આપણને દીક્ષા જ નથી મળી. પરંતુ જીવનને ઉત્સવરૂપ કે મંગલમય કરવું હોય અને

આપણા આધ્યાત્મિક વિકાસમાં સોપાનસમું બનાવવું હોય, તો એવી દીક્ષા લીધા સિવાય છૂટકો જ નથી. આધ્યાત્મિક વિકાસની અભીપ્સાવાળા તથા સંસારને સુખમય કરવાની ઈચ્છાવાળા માનવે જીવન જીવવાની એવી કળા પ્રત્યે ગાંઢેલ રહે ન જ ચાલે.

* * *

જીવનની કીમતી કળામાં સૌથી મહત્ત્વની વસ્તુ જીવનનું ધ્યેય છે. તમારા જીવનનું કોઈ ધ્યેય નક્કી કરો. હજારો મનુષ્યો ધ્યેય વિનાનું જીવન જીવી રહ્યાં છે, તેવી રીતે ધ્યેયરહિત બનીને જીવનને બરબાદ ન કરો. આટલું મોટું જીવન કાંઈ નિરર્થક ન જ હોઈ શકે. અને પૂર્ણતા, પરમ શાંતિ કે મુક્તિની પ્રાપ્તિ તેમ જ બીજાની સેવા સિવાય એનું બીજું ધ્યેય પણ શું હોઈ શકે? જીવનનું આધ્યાત્મિક ધ્યેય તો એ જ છે, સ્વ અને પરની ઉન્નતિ, એ ધ્યેયના નકશાને ચોક્કસ રીતે દોરી કાઢ્યા પછી તમારી બધી જ વૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ, તમારી શક્તિ અને સામગ્રી તથા તમારા સમગ્ર ગૃહને એને માટે વાપરવાને સંકલ્પ કરો. એવો સંકલ્પ કરીને બેસી જ ન રહેતા, એ સંકલ્પની સિદ્ધિ માટે ભરચક કોશિશ પણ કરતા રહેજો. તમારા પોતાના તેમ જ તમારી સાથે સંકળાયેલા સૌના ધારણાપોષણને માટે તમારે જે વ્યવસાય કરરા પડે છે તેને બાદ કરતાં, શેષ સમયમાં એ ધ્યેયની પ્રાપ્તિને માટેના પુરુષાર્થના કાર્યક્રમનો અમલ કરો. દુન્યવી વ્યવસાયોમાં રહીને પણ એ ધ્યેયની વિસ્મૃતિ ન થવા દો. તમારી લૌકિક પ્રવૃત્તિ એ ધ્યેયને ભૂલાવી ન દે. અથવા તો એ ધ્યેયપ્રાપ્તિના જુસ્સા, ઉત્સાહ કે ભાવને મંદ પાડીને સદાને સારુ શાંત ન કરી દે તેનું ધ્યાન રાખો.

* * *

કોઈયે કારણે અને કોઈયે સંજોગોમાં તમારા જીવનધ્યેયની સંસ્મૃતિને છોડી ન દો. આ જીવન તમને શાને માટે મળ્યું છે, એ દ્વારા તમારે શું કરવાનું છે, તમે શાને માટે સંકલ્પ કર્યો છે, આજે તમે એ સંકલ્પસિદ્ધિની સૃષ્ટિમાં ક્યાં છો, તમારી વિશેષતાઓ તથા ક્ષતિઓ શેને આભારી છે, તેનો સદા વિચાર કરો. રોજ સવારે કે રાતે સૂતાં પહેલાં વિચાર કરો. અને એવી રીતે તમારી જાતનું પૃથક્કરણ કરીને તમારા આલોચક બનો. જીવનને ઉજ્જવળ કરવાની કળામાં એ ટેવ તમને લાભકારક થઈ પડશે, અને ક્રમે ક્રમે આગળ વધારશે. એ ટેવ તથા એને પરિણામે કરાતા પ્રામાણિક પ્રયાસને લીધે તમે તમારા જીવનના સફળ અને સાચા કળાકાર થઈ શકશો, એ નિર્વિવાદ છે.

—

બાહ્યત્યાગ તે ત્યાગ નહિ, આંતર ત્યાગજ ત્યાગ;
છોડી મનથી સર્વને, લે સુખસ્વરૂપ અગાધ.

IS : 10001

ઓ. : ૨૩૫૯૮

૩૪૦૧૬

ફે. : ૮૨૪૩૭

ધ. : ૪૧૪૩૧

ખેતીની સિચાઈ માટે વિદ્યસનીય એન્જીન

“સત્યવાન” તથા “ચંદન”

૬, ૮ તથા ૧૦ હો. પા.

—: બનાવનાર :—

કનેરીયા એન્જીનીયરીંગ વર્ક્સ

દેબર રોડ, રાજકોટ-૩૬૦૦૦૨

તત્ત્વચિંતન

જેમ્સ એલન

(તત્ત્વચિંતક મહાત્મા શ્રી 'જેમ્સ એલન' કૃત 'મેડિટેશન્સ'-
માંથી ચિંતનિકાઓ અત્રે પ્રસ્તુત છે.)

સાચુ અને હેયે હોય તેવું જ બોલજો. આંખચાળાથી કે અંગચેષ્ટાથી કોઈ પણ રીતે કોઈને છેતરશો નહીં. જેમ એક ઝેરી સર્પથી, રખેને તેના પાશમાં સપડાઓ એવી બીકથી દૂર રહો છો તેમ નિંદા કરતા દૂર રહો. જે બીજાની નિંદા કરે છે તેને શાન્તિનો માર્ગ જડતો નથી. નવરા બેઠા ગાળ્યા મારવાની સઘળી ખોટી આદત છોડી દો. બીજાઓના ઘર સંસારની-ખાનગી બાબતોની વાત કરશો નહીં; જનસમાજના રીતરિવાજ બાબત વાદવિવાદ કરશો નહીં, તેમ જ સુવિખ્યાત પુરુષોની ટીકા કરશો નહીં, બીજા ઉપર આળ ચડાવશો નહીં, અથવા ગુનાનો આરોપ મૂકશો નહીં, પણ સઘળા અપરાધ-નુકશાન તરફ નિર્દોષ નજરે જોજો. જેઓ નીતિના મારગે ચાલતા નથી તેમને દોષ દેશો નહીં, પણ તેમના તરફ દયાભાવ બતાવી તમે તમારા માર્ગે જજો. ગુસ્સાડૂંપી ભભૂકાને સત્યપ્રિય શુદ્ધ પાણીથી શાંત કરો. બોલવામાં વિનય રાખો, અને હલકી, નજીવી-છાલકાઈવાળી કે અમર્ષાદ મશ્કરી કરશો નહીં, અથવા તેમાં ભાગ લેશો નહીં. ગંભીરતા અને પૂજ્યભાવ એ વિશુદ્ધિ અને વિવેકના લક્ષણો છે.

* * *

નિરાશા, ચીડ, ચિંતા, બડબડાટ, પરનિંદા અને રોદણા રોવા આ બધા સડેલા વિચારો છે, મનના, મગજના રોગો છે, તેઓ

મગજની ખરાબ સ્થિતિ બતાવે છે, અને જેઓ તેનાથી પીડા પામતા હોય તેમણે પોતાના વિચાર તથા વર્તન સુધારવા જરૂરના છે. ખરું છે કે સંસારમાં પાપ અને દુઃખ ઘણું છે, તેથી ત્યાં તો આપણો પૂર્ણપ્રેમ તથા દયાની જરૂર છે, આપણા રોદણાની જરૂર નથી. તે તો ઘણું છે. ઘેર ઘેર છે, ઉલ્ટુ, આપણા આનંદી સ્વભાવની અને સંતુષ્ટ જીવનની જરૂર છે, કારણ કે તેની ઘણી ખોટ છે. ઉચ્ચ જીવન ત્યા શુદ્ધ ચારિત્ર્ય સિવાય દુનિયાને બીજું કંઈ વધુ સારું આપણે આપી શકીએ તેમ નથી; એ સિવાય બીજું બધું નકામું છે, એજ અતિ ઉત્તમ છે, એ જ લાંબો વખત નભતું, સાચું અને અવિનાશી છે, એમાં જ સઘળું સુખ ત્યા પરમાનંદ સમાઈ જાય છે.

* * *

તમે તમારી પ્રકૃતિ-જાતિ સ્વભાવ-બદલશો તો તમારી આબુબાબુની દરેક વસ્તુનું રૂપ બદલી શકશો. તમારી સામે સઘળે વિરોધ-દુશ્મનાવટ હોય તેવે વખતે અખંડ મધુર વર્તન રાખવું એ દેહાભિમાન જીવ્યાની અચૂક નિશાની છે, જ્ઞાન મળ્યાનો પૂરાવો છે અને આત્માનુભવ થયાની સાબિતી છે.

મધુર અને આનંદી જીવન એ જ્ઞાનની પરિપક્વ દશાનું ફળ છે, અને તે બીજા મનુષ્યોને આનંદ આપી ત્યા દુનિયાને નિર્મળ બનાવી તેની કીર્તિરૂપી અદૃશ્ય પરિમલ-ખુશબો દેશદેશાંતર પ્રસરાવે છે.

તમે બીજાને સત્યવાદી કરવા ઈચ્છતા હો તો તમે જાતે સત્યવાદી થાઓ; પાપ અને દુઃખમાંથી દુનિયાને મુક્ત કરરા તમારી ઈચ્છા હોય તો તમારી જાતે તેમાંથી મુક્ત થાઓ; તમારું

કુટુંબ તથા તમારા સગાવહાલાં-પાડપડોશીને સુખી-આનંદી કરવાની અચ્છ લોચ તો તમે જાતે સુખી-આનંદી થાઓ. તમારા-માં રહેલા સજ્જનપણાનો અનુભવ તમને થતો જશે તેમ તેમ તેવું વર્તન તમે સ્વાભાવિક રીતે અને આપોઆપ દાખવશો.

* * *

જે સજ્જનનું સાલસ વર્તન વિવેક તથા માયાભાવથી પ્રેરાયેલું લોચ તેને તે ગમે તે જ્ઞાતિનો વર્ણનો લોચ તોપણ લોકો હંમેશ ચાહે છે.

જે મનુષ્ય પૂર્ણ નમ્ર થયો લોચ છે તે કદી કબિયો કરતો નથી. કઠોર શબ્દ સાંભળી તેવો જવાબ તે પાછો વાળતો નથી; તેવા શબ્દને જતો કરે છે, અથવા નમ્રવાણીથી જવાબ આપે છે, જે વાણી (જેની અસર) ગુસ્સા કરતા વધારે જોરદાર નીવડે છે. નરમાશ અને વિવેકની જોડી છે. વિવેકી મનુષ્યે પોતાની અંદરનો સઘળો ગુસ્સો જીતેલો લોચ છે, એટલે બીજાનામાં રહેલો ગુસ્સો કેવી રીતે જીતવો એ તે જાણે છે. જે વિધ્નો અને સંતાપથી નિરંકુશ મનુષ્યો દુઃખી થાય છે. તેના મોટા ભાગમાંથી નમ્ર મનુષ્યો બચી જાય છે. જ્યારે બીજાઓ વ્યર્થ અને બિનજરૂરી શ્રમ ઉઠાવી પોતાનું શરીર જીર્ણ કરી નાંખે છે ત્યારે તે શાંત અને સ્વસ્થ લોચ છે, અને આવી શાંતિ તથા સ્વસ્થતા જીવન સંગ્રામ જીતી શકે તેવા મજબૂત લોચ છે.

દલીલથી મનુષ્ય બહારથી (ઉપર ચોટીયો) જીતાય છે, પણ દયા તો હૃદય સુધી પહોંચે છે (દયા બતાવવાથી મનુષ્યનું મન જેવું જિતાય છે તેવું વાદવિવાદની દલીલોથી જીતાનું નથી.

* * *

તમારા સઘળા દોષ તથા શોક, ભય અને ચિંતા એ તમારા પંડના છે, તમે તેને વળગી રહી શકો, તેમ છોડી દઈ પણ શકો. તમારી રાજીખુશીથી તેને વળગી રહી અશાંતિ ભોગવો છો; તે મુજબ તમારી રાજીખુશીથી-તમે ધારો તો નિરંતર શાંતિ ભોગવી શકો. તમારા દોષ બીજો કોઈ દૂર કરી શકે નહીં; તમારે જાતે જ તે છોડવું જોઈએ. મહાન આચાર્ય પોતે સત્યને માર્ગે ચાલી તે રસ્તો તમને ફક્ત બતાવી શકે, તે સિવાય બીજું કંઈ કરી શકે નહીં, તે રસ્તે તમારે જાતે જ ચાલવું જોઈએ. તમારી જાતના પ્રયત્નથી, આત્માને બંધનકારક વસ્તુનો તથા શાંતિમાં ખલેલ પાડતી-શાંતિનો ભંગ કરતી વસ્તુનો ત્યાગ કરવાથી જ તમને મુક્તિ અને શાંતિ મળશે.

આપ મતલબીયાપણું છોડો દો, સ્વાર્થ છોડી દો, અને પછી જુઓ! દેવી શાંતિ તમારી જ છે.

* * *

શું મનુષ્યો ને આત્મજ્ઞાન આપવા તારી ઈચ્છા છે? (તો તે અગાઉ તને પૂછું કે) તે વહેમરૂપી રણ પસાર કર્યું છે? શોકાગિન એ તને નિર્મળ કર્યો છે? તમારા હૃદયમાંથી લોકોની વાહ વાહ ઉપર જીવવાનો ખોટો ભ્રમ તારા સત્ય સ્વરૂપે દૂર કર્યો છે? કોઈ પણ ખોટો વિચાર તારા મનમાં કદી વાસો કરે નહીં એવો તારો આત્મા નિર્મળ થયો છે ખરો?

શું મનુષ્યોને પ્રેમ વિશે બોધ આપવા તું ઈચ્છે છે? (તો) નિરાશારૂપી ભૂમિમાંથી તું પસાર થયો છે? શોક અને ચિન્તામાંથી તું હવે મુક્ત થયો છે તો જ્યાં જ્યાં અનિષ્ટ દેષ અને ભારે દુરાગ્રહ નજરે પડે ત્યાં ત્યાં તારું દિલ દયા ને નમ્રતાથી પીગળે છે ખરું?

શું મનુષ્યોને શાંતિ વિશે બોધ આપવા તારી ઈચ્છા છે? (તો) તું કળિયાડૂપી વિશાળ મહાસાગરની પાર ગયો છે? સંસારના સઘળા નિરંકુશ કોલાહલ ને જંગલમાંથી તને શાંતિડૂપી કિનારે મુક્તિ મળી છે ખરી? તારા હૃદયમાં ફક્ત સત્ય, પ્રેમ અને શાંતિને સ્થાન આપીને તે હોંસાનોંસી યા હરીફાઈને જતા કર્યા છે ખરાં?

* * *

‘તમારા ચિંતનોનું પ્રથમ ફળ શાંત આધ્યાત્મિક બળ છે.’

તમને ગુસ્સે થવાની અથવા દ્વેષ કરવાની ટેવ પડી હોય તો ક્ષમા તથા શાંતિનું ચિંતન કરો, જેથી તમારી કઠોર અને બેવકૂફી ભરેલી વર્તણૂંક માટે તમને ચટકો લાગે, તે પછી પ્રેમના, શાંતિના અને પૂર્ણક્ષમાના વિચારો કરવા માંડશો. જેમ જેમ આસુરી વાસનાને દૈવીસંપત્તિથી જીતશો. તેમ તેમ પ્રેમના ઈશ્વરી નિયમનું જ્ઞાન તમારા હૃદયમાં ક્રમે ક્રમે અને ગુમ રીતે આવેલું જણાશે, અને તે દ્વારા જીવન અને જીવનવ્યવહારની સઘળી ગૂંચવણોની સમજ પડશે. તમારા દરેક વાણી, વિચાર તથા કાર્યમાં આ જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરવાથી તમે વધુ અને વધુ શાંત, પ્રેમી અને દૈવી બનશો. આ પ્રયોગ દરેક દોષ, દરેક સ્વાર્થી તૃષ્ણા તથા દરેક માનુષી ખોડ પર કરવાનો છે. ચિંતનડૂપી શક્તિથી દરેક બદી દૂર થશે, અને જેમ જેમ દરેક પાપ, દરેક દોષ ખસતા જશે તેમ તેમ ભવાટવીમાં ફરતા જીવ ઉપર આત્માનો પ્રકાશ વધુ ભરપૂર અને નિર્મળરૂપમાં પડશે.

જેમ જેમ ચિંતનથી મન પવિત્ર થશે તેમ તેમ કળિયો, કંકાસ, શોક તથા લોભના પ્રસંગો ઓછા થતા જશે. અગાધ અને અખંડ શાંતિ મેળવવા તમારી ઈચ્છા હોય તો હમણાં જ ચિંતન-ડૂપી રસ્તે ચઢો.

(ક્રમશઃ)

મનને વશ કરવાના ઉપાય-(૨)

લેખક : સ્વામી માધવનીર્થ
સંકલનકાર : ધીરજ મોઘરીયા

લોકેષણ

લોકેષણ એ લોકસેવા અથવા સમાજસેવામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. કોઈની સેવા કરવી એ બહુ સારો ગુણ છે પણ સેવા કરતાં કરતાં પણ ઘણીવાર અનાત્મભાવ વધી જાય છે. અને અહંકાર વધી જાય છે, તેથી સાવધ રહેવાનું છે. શ્રી અરવિંદ કહે છે કે, “જગતનું કલ્યાણ કરવાની વાસના જેટલી ભયંકર વાસના બીજી એકે નથી. સદ્ગુણની પાછળ તો એટલું અભિમાન રહેલું છે કે તેને ચલિત કરવું એ મહા વિકટ કામ બની રહે છે. કારણ કે સદ્ગુણની વૃત્તિ એમ માની લે છે કે પોતે સંપૂર્ણપણે સાચી છે. વળી બીજા માણસો પણ તે વૃત્તિને ખરેખર સાચી માને છે; પરંતુ એ સદ્ગુણની વૃત્તિમાં એવું જ્ઞાન નથી કે એનાથી મહાન એવું એક ઉર્ધ્વ સત્ય આવેલું છે અને તેની સમક્ષ તેને ઝૂકવાનું છે.”

સામાન્ય માણસના જીવનમાં સત્વ, રજ અને તમ એ ત્રણે ગુણોની ભેળસેળ એવી થઈ જાય છે કે તેનું પૃથક્કરણ કરવું મુશ્કેલ પડે છે અને ઘણા માણસો જે જીવનના વખાણ કરતા હોય તે સારું છે એમ માની લેવામાં આવે છે. જે આચરણ ધારણ કરવાથી સર્વ લોક મારી સ્તુતિ કરે, કોઈ પણ મારી નિંદા ન કરે, એવા આચરણને હું ધારણ કરું—આ રીતનો જે માનસિક અભિનિવેશ તેનું નામ લોકવાસના છે. આવી લોકવાસના સો જન્મે પણ પૂરી થતી નથી. કારણ કે સર્વદૃષણથી રહિત,

સર્વગુણયુક્ત તથા નમસ્કાર ને સ્મરણ વગેરે વડે સર્વ પુરુષાર્થની પ્રાપ્તિ કરાવનાર રામ, કૃષ્ણ વગેરે ઈશ્વરની પણ સર્વલોક સ્તુતિ કરતા નથી, એટલું જ નહીં પણ કેટલાક તેમની નિંદા પણ કરે છે. શિશુપાલે ભરસભામાં શ્રીકૃષ્ણની નિંદા કરી હતી. જ્યારે એવા પુરુષોની બધા સ્તુતિ કરતા નથી ત્યારે સાધારણ જીવોની સ્તુતિ તો સર્વલોક કેવી રીતે કરે? અર્થાત્ નહીં જ કરે! માટે લોક-વાસના સંપાદન કરવી અશક્ય જ છે. તેથી ડાહ્યા માણસોએ લોકવાસનાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. વળી જ્યારે ઘણા લોકો પોતાના (આપણે) કર્મનાં વખાણ કરે છે ત્યારે તેમાં ભૂલ હોય તો પોતાને (આપણને) ખબર પડતી નથી. તેથી લોકોની સ્તુતિ કે નિંદા તરફ ધ્યાન આપવું ન જોઈએ. પણ ભગવાનનાં જ વચનો શાસ્ત્રોમાં આપેલાં છે તે પ્રમાણે, તેના મતલબ પ્રમાણે, તે વિશે મહાપુરુષોનાં ભાષ્યોનું અવલોકન કરીને રહેવું જોઈએ. ભર્તૃ-હરિએ કહેલ છે કે “નીતિમાં કુશળ પુરુષો નિંદા કરે કે સ્તુતિ કરે, લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય કે ચાલી જાય, આજે મરણ આવે કે યુગાન્તમાં આવે પણ ધૈર્યવાન, વિવેકી પુરુષો શાસ્ત્રવિહિત માર્ગથી એક પદમાત્ર ચલાયમાન થતા નથી.” અર્થાત્ લોકવડે કરાયેલી નિંદા તથા સ્તુતિ વગેરેની ઉપેક્ષા કરી વિવેકી પુરુષ પોતાના આત્મકલ્યાણનો માર્ગ સંપાદન કરે છે. જે મનુષ્ય સર્વપ્રકારે લોકના ચિત્તરંજન કરવામાં પ્રીતિવાળો છે, જે મનુષ્ય સારાં સારાં ભોજન અને કપડાં પહેરવામાં પ્રીતિવાળો છે. જેને સારા મકાનોમાં પ્રીતિ છે, જેને અનાત્મ શાસ્ત્રોના સિદ્ધાંતો ગમે છે, તેને મોક્ષ પ્રાપ્ત થતો નથી. કેટલાક માણસોમાં બહુ પુસ્તકો વાંચવાની વાસના હોય છે છતાં તેનું તાત્પર્ય જાણવાની વૃત્તિ હોતી નથી. કેટલાક માણસોમાં એવી વાસના હોય છે કે શાસ્ત્રની શી જરૂર છે? કોઈ અનુભવી માણસનો હાથ માથા ઉપર આવી જાય તો તરત મોક્ષ મળી જાય!

જ્યારે લોકેષણ વધે છે ત્યારે માણસોને તત્ત્વ જાણવા તરફ રૂચિ થતી નથી. લોકેષણને લઈને હાલમાં ઘણા પંથ નીકળ્યા છે અને હજી નીકળતા જાય છે. અનેક જાતના પંથો અને વાદો-મતોમાં ઘણા માણસો ફસાઈ ગયેલ છે. એ બધું લોકવાસનાનું પરિણામ છે. એ રીતે અહંકારનું પોષણ થાય છે તેથી લોકોને તેમાંથી છૂટવું ગમતું નથી. માણસને કોઈ રીતે પ્રખ્યાત થવું ગમે છે, અને કોઈ સંસ્થામાં માનભરી જગ્યા ન મળે તો નવી સંસ્થા કાઢીને તેના સેક્રેટરી તરીકે તથા પ્રમુખ તરીકે પોતે પ્રખ્યાત થવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આવી સંસ્થાઓમાં તેના મૂળ સ્થાપકની હયાતી સુધી કામ ઠીક થતું જણાય છે, પણ પાછળથી તેમાં ઘણી મંદી આવી જાય છે અને જે હેતુ માટે જે સંસ્થા તૈયાર થઈ હોય તે હેતુ તે સંસ્થામાં રહેતો નથી.

હાલના ઘણા માણસોને કર્મયોગ ગમે છે. પણ જ્ઞાન વગરના કર્મ માણસોને ખોટે માર્ગે ઘસડી જાય છે. તેથી આપણે શું કરવું જોઈએ તે જાણતા પહેલાં આપણે કેવા થવું છે તેનો વિચાર કરવો જોઈએ. ઘણી સંસ્થાઓમાં માત્ર સંસારના સુખ અને સગવડો વધારવાનો હેતુ હોય છે અને આત્મજ્ઞાન તરફ લક્ષ્ય હોતું નથી તેથી સાવધ રહેવાની જરૂર છે. જે સંસ્થામાંથી પરમ કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થતી નથી, તેનાથી માણસો આખરે કંટાળી જાય છે અને બીજા નવા પંથો ઉત્પન્ન થવા લાગે છે. જેઓ માયામાં સુખ શોધે છે અને કર્મના દાસ થઈને રહે છે, તેઓ જ્ઞાન તરફ કે ભક્તિ તરફ વળતા નથી. બધી તરફથી નિરપેક્ષ થઈને ભગવાનમાં ચિત્ત લગાડનારને જે સુખ મળે છે તે લોકરંજનવાળી સંસ્થાઓમાં રહી, ચંચલ મનવાળા થઈને શી રીતે મેળવી શકે? આત્મકલ્યાણનો માર્ગ તલવારની ધાર જેવો છે, અંતઃકરણની શુદ્ધિ વિના તેવો લાભ મેળવી શકાતો નથી. તેથી ભગવાન

ગીતામાં કહે છે કે અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય બંનેની જરૂર છે. આજના ઉતાવળીયા જમાનામાં એ માટે જોઈતી ધીરજ માણસો કેળવી શકતા નથી. માણસોને તરત સુખ જોઈએ છે અને તરત સુખ માત્ર ઈન્દ્રિયોના ભોગથી મળે છે. આત્માના સુખ માટે જરૂર પડતો વૈરાગ્ય કેળવવા જેટલી ધીરજ માણસો રાખી શકતા નથી, તેથી ઘણા માણસો થોડે સુધી ચાલીને તે માર્ગ છોડી દે છે. એકલા રહેવા કરતા કોઈ સભામાં જોડાઈ જવાથી લોકેષણને ગતિ મળે છે તેથી ઘણા માણસો કોઈ સભાના સભ્ય થઈ જાય છે. 'સભ્ય' થયા વગર એટલે સભ્યતા મેળવ્યા વગર તેઓ 'સભ્ય' થઈ જાય છે. સભામાં હોય ત્યારે માણસ પોતાને ડાહ્યો માને છે અથવા પોતા કરતા જેનામાં ઓછી બુદ્ધિ હોય તેની પાસે પોતાને ડાહ્યો મનાવે છે. પછી એકલો હોય ત્યારે પોતાને ગમતું નથી. તેથી કોઈની સોબતની જરૂર પડે છે. આ કારણને લઈને મંડળો, સભાઓ, પરિષદો અને કોન્ફરન્સો વધતા જાય છે. તેની સાથે એ બદી સંસ્થાઓમાં અજ્ઞાની માણસોની બહુમતી પણ વધતી જાય છે. સંસ્કારી મંડળ કરવા હોય તો સંસ્કારી માણસોને જ સભ્ય બનાવવા જોઈએ. જે સુખ નિરપેક્ષ ભક્તને મળે છે, તે સંસારના સુખ સાચા માનનારને કેવી રીતે મળી શકે?

વાસના જીતવાના ઉપાય

અધિકાર પ્રમાણે વાસના જીતવાના ઉપાય નીચે પ્રમાણે છે:-

- (૧) જેઓમાં નચિકેતા જેવો બહુ વૈરાગ્ય હોય તેમને માટે જ્ઞાનયોગ છે,
- (૨) જેઓમાં થોડો વૈરાગ્ય હોય તેમને માટે ભક્તિયોગ છે.
- (૩) જેઓમાં બિલકુલ વૈરાગ્ય ન હોય તેમને માટે કર્મયોગ છે.

ત્રણે યોગમાં ભૂલો થવાનો પણ સંભવ છે. તેથી ગુરુની જરૂર પડે છે. કર્મમાર્ગમાં ભૂલ પડે તો માણસ પોતાને કર્તા માની બેસે છે. ભક્તિમાર્ગમાં ભૂલ પડે તો માણસ વિષયોનો રાગી થઈ જાય છે, અને જ્ઞાનમાર્ગમાં ભૂલો પડે તો માણસ નાસ્તિક જેવો થઈ જાય છે. તેથી સાવધ રહેવાનું છે. જેઓ કોઈ પણ રીતે ઈન્દ્રિયોને વશ રાખી શકતા ન હોય, તેમને માટે ભક્તિમાર્ગમાં નીચે પ્રમાણે સાધન બતાવેલાં છે : વાણી ભગવાનના ગુણો ગાય, કાન ભગવાનની કથા સાંભળે, હાથથી ભગવાનની સેવા થાય, મન ભગવાનનું સ્મરણ કરે, મસ્તક ભગવાનના જગતને પ્રણામ કરે અને નેત્રો ભગવાનના વિગ્રહરૂપ સાધુજનોનું દર્શન કરે. એવી રીતે રહેવાથી ઈન્દ્રિયોને કામ મળે છે અને ઈન્દ્રિયોનો વિષયોમાંથી નિરોધ પણ થાય છે. જેમ જમીન ઉપર પડી ગયેલો માણસ જમીનનો આધાર લઈને ઊઠે છે, તેમ નામરૂપની માયામાં ફસી ગયેલ જીવ ભગવાનનું નામ લઈને અને તેનું દર્શન કરીને માયામાંથી નીકળી શકે છે. અને પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે. મનોમય કોષ સુધી ઈન્દ્રિયોની સત્તા ચાલે છે. એ જ મન જ્યારે ભગવાનનું સ્મરણ કરવા લાગે છે, ત્યારે તેના ઉપર ઈન્દ્રિયોની સત્તા ચાલતી નથી. ભગવાનના ગુણોને હદ નથી. તેથી હદમાં રહેનાર ઈન્દ્રિયોની સત્તા તૂટી જાય છે. સત્સંગથી પણ મન વશ થઈ શકે છે. જો સત્સંગમાં મન લગાવવામાં આવે નહિ તો ઘડપણ સુધી પણ તૃષ્ણાઓ છોડતી નથી. ભર્તૃહરિ કહે છે કે એક વૈરાગ્યમાં જ અભય છે. બાકી ચારે તરફ ભયનાં વાદળા રહે છે.

જેઓમાં વિચારશક્તિ સારી હોય છે અને જેઓ વિચારદ્વારા જગતનું મિથ્યાત્વ સમજી શકે છે, તેમને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરવો સહેલો પડે છે. તત્ત્વજ્ઞાન, મનોનાશ અને વાસનાક્ષયને પરસ્પર

ધણોજ સંબંધ છે. દેહનો અધ્યાસ (પોતે દેહ હોવાની ભાવના) એ મલિન વાસના છે. તેની નિવૃત્તિ વિવેકથી થાય છે. 'હું દેહ નથી પણ અસંગ આત્મસ્વરૂપ છું.' એવી રીતનો વૃત્તિપ્રવાહરૂપ વ્યવહાર કરવાથી દેહવાસના દૂર થવા લાગે છે. વળી નિરંતર પોતાના શરીરના મરણનું દર્શન મનથી કરવાથી પણ રાગ વગેરે વાસના ઉત્પન્ન થતી નથી. લોકેષણ છોડવા માટે જ્યાં સન્માન મળે ત્યાં ભય છે એવું જોતા રહેવું અને જેમ બને એમ એકલા રહેવું. મલિન વાસના છોડાવવા માટે કેટલીક શુભ વાસના સામે રાખવાથી પણ તેમનું જોર નરમ પડે છે. મેત્રી, કરુણા, મુદિતા અને ઉપેક્ષા એ ચાર શુભવાસના છે. ગીતાના ૧૬ મા અધ્યાયમાં જે દેવી પ્રકૃતિનું પાલન કરવાનું બતાવેલ છે તેનાથી વાસના જીનાય છે.

મનને પણ વેરાગ્યમાં લાવી શુદ્ધ અને સૂક્ષ્મ બનાવવું જોઈએ. સ્થૂળ મનમાં બ્રહ્માકારવૃત્તિ ઉત્પન્ન થતી નથી. મનોનાશના બે પ્રકાર છે. (૧) સ્વરૂપ નાશ. (૨) અરૂપ નાશ. સ્વરૂપે કરીને મન હોવા છતાં ઉપાયવડે મનની વૃત્તિઓનો જે નાશ તેને સ્વરૂપ નાશ કહેવાય. તેનાથી જીવન્મુક્તિનું સુખ મળે છે. પ્રાણાયામદ્વારા મનની વૃત્તિઓ શાંત કરી શકાય છે. મનનો અરૂપ નાશ વિદેહમુક્તિ વખતે પ્રાપ્ત થાય છે.

મનની સવિકલ્પ સમાધિમાં લય, વિક્ષેપ, કષાય અને રસાસ્વાદ નામના ચાર વિદ્ધનો હોય છે. જ્યાં સુધી વિદ્ધ હોય ત્યાં સુધી આ સમાધિની પ્રાપ્તિ થતી નથી. નિદ્રાનું નામ લય છે, વિષયોના વારંવાર અનુસંધાનનું નામ વિક્ષેપ છે, રાગદ્વેષવડે ચિત્ત સ્તબ્ધ થઈ જાય તેનું નામ કષાય છે, અને સમાધિના આરંભ વખતે સવિકલ્પ આનંદના આસ્વાદનનું નામ રસાસ્વાદ છે. આ વિદ્ધોની નિવૃત્તિથી સવિકલ્પ સમાધિ ઉત્પન્ન થાય છે. અને મન

એકાગ્રતાને પામે છે. પણ મનની એકાગ્રતા એ છેવટનું લક્ષ્ય નથી. સમાધિમાંથી ઊઠ્યા પછી પાછો સંસાર નજરે પડે છે અને તે સંબંધી વિક્ષેપ ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે. બહુ વ્યાકુળ ચિત્તવાળાને માટે ચિત્તના નિરોધરૂપ સમાધિની જરૂર છે, પણ અવ્યાકુળ ચિત્તવાળો બ્રહ્મવિચારથી સહજ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

દ્રષ્ટા ઉપર દૃશ્ય પદાર્થોની સત્તા એનું નામ બંધ છે અને દૃશ્યનો બાધ જે દશામાં થાય તેને મુક્તિ કહે છે. આવી દશા માટે વારંવાર જગતના મિથ્યાત્વનો નિશ્ચય દૃઢ કરવો જોઈએ. જેમ સ્વપ્નના પદાર્થો અને મનોરાજ્યના પદાર્થો પ્રાતિભાસિક છે તેમ જગતના પદાર્થો પણ પ્રાતિભાસિક છે એવા જગતથી પરબ્રહ્મ ઉપર કશી વિક્રિયા થતી નથી. મોક્ષ આવા જ્ઞાનથી જ મળે છે. પરબ્રહ્મ ઉપર કશી વિક્રિયા થતી નથી. પરબ્રહ્મ સંબંધી ચિંતન કરવું, તેના સંબંધી વાર્તાલાપ કરવો. પરસ્પર તેના સ્વરૂપ વિશે ઉપદેશ આપવો અને માત્ર તેના પરાયણ રહેવું તેને વિદ્વાનો અભ્યાસ કહે છે.

ટૂંકામાં સાર કાઢીએ તો મનને વશ કરવાનાં સાધન નીચે પ્રમાણે છે:-

(૧) સ્વરૂપનું જ્ઞાન (૨) વેરાગ્ય. (૩) ઈશ્વરની ભક્તિ (૪) મેત્રી, દયા, મુદિતા અને ઉપેક્ષા. (૫) રેચક અને પૂરક પ્રાણાયામ. (૬) રાગદ્વેષ રહિત જ્ઞાન પ્રવૃત્તિ. (૭) વેરાગ્યશાળી પુરુષોનો સત્સંગ. (૮) ત્રણ અવસ્થા (જગત, સુષુપ્તિ ને સ્વપ્ન)નો વિચાર. (૯) પંચકોશ (અન્નમય, મનોમય, પ્રાણમય, વિજ્ઞાનમય અને આનંદમય)નો વિચાર. (૧૦) જગતનું મિથ્યાત્વ સમજવું.

તમસો મા જ્યોતિર્ગમય ।

પરમાર્થી

અમે કેલિફોર્નિયામાં ફરતા ફરતા દરિયા કિનારે આવેલ 'એટાસકેડેરો' નગરમાં પહોંચી ગયા, તે દિવસે ગુરુવાર હતો. શ્રી ધનસુખલાલે ડો. શેટ્ટ્રીની વાત કરી : "તેઓ સત્યસાંઈના અનુયાયી છે. દર ગુરુવારે તેમને ત્યાં ભજન ને સત્સંગ થાય છે. તેમાં બિન ગુજરાતી લોકો પણ હાજરી આપે છે. દસથી બાર અમેરિકનો પણ નિયમિત રીતે હાજર રહે છે. કુલ ત્રીસેકની સંખ્યા થતી હશે. ડો. શેટ્ટ્રીને અમે તમારી વાત કરેલી એટલે આજે તમને લઈ આવવા તેમણે ખાસ વિનંતિ કરી છે." ડો. શેટ્ટ્રી મારે માટે તો સાવ અણબાણ હતા. છતાં પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખી અમે થોડો થાક લાગેલો તેને અવગણી સાંજે ડોક્ટરને ત્યાં પ્રાર્થનામાં પહોંચી ગયેલા.

બરાબર એક કલાક સરસ ધૂન-ભજન થયાં. ડોક્ટરનો કંઠ મધુર અને બુલંદ હતો. તેમની સ્તુતિ મધુર ને આકર્ષક લાગી. દસ મિનિટ સમૂહધ્યાન પણ થયું. આખા દિવસનો થાક જાણે ઉતરી ગયો ને મન પ્રકૃષ્ટિત થઈ ગયું! ધ્યાન પછી ડોક્ટરની વિનંતિને કારણે મારે અરધો કલાક વાર્તાલાપ આપવાનું બન્યું. હું હિન્દીમાં બોલ્યો ને ડોક્ટર દુભાષિયા થઈ અંગ્રેજીમાં સમજાવતા ગયા. બીજા ગુરુવારે સત્સંગ માટે સામેથી આમંત્રણ મળ્યું એટલે લાગ્યું કે આજનો વાર્તાલાપ સૌને ગમ્યો હોવો જોઈએ.

વાર્તાલાપ પૂરો કરી રસ્તે આવતી વખતે ગાડીમાં થોડી વાતો

મે : ૧૯૯૫

૩૧

થઈ તેમાં ડોક્ટર વિશે જાણવાનું મળ્યું. તેઓ સાંઈબાબાના નવા જ ભક્ત ગણાય. બે જ વર્ષ થયાં હશે. ડોક્ટરનું તે પહેલાનું જીવન સાવ જુદું જ હતું. સ્વભાવે તેઓ અક્કડ ને અભિમાની જણાતા હતા. લોકો સાથે ખાસ ભળતા નહિ. પરંતુ સત્ય સાંઈ-બાબાના સંપર્કમાં આવ્યા પછી તેમનામાં ભારે પરિવર્તન આવેલું લોકોએ જોયું. તેથી મને ડોક્ટરમાં વધારે રસ જાગ્યો.

રાત્રે સૂતાં સૂતાં ડોક્ટર વિષે સારું ચિંતન થયું. દિલમાં અમસ્તો જ દીવો સળગી જતો નથી. ઈશ્વરની કૃપા વિના તો તે શક્ય જ નથી. પૂજ્ય યોગેશ્વરજીના શબ્દો મારા મનરૂપી ગગનમાં વીજળી માફક ચમકવા લાગ્યા. ઈ. સ. ૧૯૮૧ માં તેમની સાથે કરેલી અમેરિકાની યાત્રા યાદ આવી. ડલાસ એરપોર્ટ પરનો તેમનો વાર્તાલાપ તાદૃશ થયો. વાતનો મુદ્દો હતો મા સર્વેશ્વરીના જીવન વિષેનો. પૂ. માના જીવનમાં પાંગરી ઉઠેલું ઐશ્વર્ય સામાન્ય માણસ ઓળખી શકશે ખરો? તે જ્યાં સુધી તેણે પ્હેરી રાખેલા રંગીન ચશ્મા ઉતારે નહીં ત્યાં સુધી પ્રભુતાનાં દર્શન કેવી રીતે કરી શકે? તેથી સૌ પ્રથમ તેણે મહેનત કરવી પડશે ચશ્મા ઉતારવાની. પ્રભુની કૃપા થશે તો તેને યોગ્ય કોઈ સજ્જન વ્યક્તિનો ભેટો થશે કે જેને સાંભળતાં જ તેના રંગીન ચશ્મા ઉતરી જશે. મા સર્વેશ્વરીનાં પોતાનાં ઘરનાં માણસો પણ આવા જ કારણે તેમનામાં પ્રગટેલાં જગદમ્બાનાં દર્શન કરી શકશે નહિ. તેથી શ્રેયને માર્ગે જવા વાળાએ તો ખાસ પોતાની આસપાસ પ્રભુની પ્રભુતા કેવી રીતે ધબકી રહી છે તે જોવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. તેવી ટેવ પાડવા માટે સૌ પ્રથમ ગમા-અણગમાનાં ચશ્મા તો ઉતારીજ નાંખવાં પડશે. માટે તમારે આટલું યાદ રાખવું : "જગતમાં બધે જ ફરવું. મન સદૈવ ખુલ્લું રાખવું. નજર સમડીની જેમ લક્ષ તરફ જ રાખવી. હાથી જેવા મોટા કાન

રાખવા ને છતાં હોઠ તો બીડેલા જ રાખવા તો જ તમારી આસપાસની સૃષ્ટિમાં કે તમારી આસપાસની વ્યક્તિઓમાં પ્રગટ થતી પ્રભુતાની નોંધ કરી શકશો.”

પૂજ્યશ્રી દ્વારા મળેલ બોધથી મને જીવ, જગત ને જગદીશને સમજવાની યોગ્ય દૃષ્ટિ મળી છે. ડોક્ટરના જીવનમાં આવેલ પરિવર્તને તેથી જ મારા હૃદયમાં રસ જગાડ્યો. ડોક્ટરના હૃદયમાં સળગી ગયેલા દીવાએ તેમનામાં પાંગરતી પ્રભુતાની મને પ્રતીતિ કરાવી. ડોક્ટર દરરોજ પ્રાર્થના કરે છે અને પ્રાર્થનાના અંતે અસતો મા સદ્ગમયા તમસો મા જ્યોતિર્ગમયા મૃત્યોર્મા અમૃતં ગમયા નિયમિત ગાય છે તે પ્રાર્થના જાણે કે કૃપાદાયી થતી જતી હોય તેવું મને જણાયું. તેથી ડોક્ટરની ખાનગી મુલાકાત લેવાનો મેં નિર્ણય કર્યો.

તા. ૨૫-૧-૮૫ ને દિને ડો. રામશેટ્ટીની ખાનગી મુલાકાત લીધી. કેલિફોર્નિયા સ્ટેટના સાન્તા મરિયા શહેરમાં તેમનું દવાખાનું. તેઓ હૃદયરોગના નિષ્ણાત ગણાય છે. તેઓ ભારતના કર્ણાટક રાજ્યના વતની ગણાય છે. તેઓ ડોક્ટર હોવાથી સારી કમાણી કરે છે. તેમનું ઘર ખૂબ મોટું ને આકર્ષક છે. કોઈ રાજના મહેલમાં આવ્યા હોઈએ એવું લાગે. ઘરની ડીઝાઇન અને બાંધણી આગંતુકાંધ્યાન ખેંચ્યા વિના ન રહે. ઘરમાં પ્રવેશતાં જ ગણપતિની કાળા પથ્થરની મોટી મૂર્તિ; તેને પ્રણામ કરવાનું સ્કેલે મન થાય જ એવી સુંદર ને આકર્ષક. જમણી તરફ જઈએ તો દીવનખંડ. વચમાં સત્ય સાંઈબાબાના મોટા ચિત્રપટો. એવા આબેહૂબ કે તેને જોતાં જ મંત્રમુગ્ધ થઈ જવાય. તેને વંદન કરવાની ઈચ્છા થાય જ. સુંદર મંદિરિયું. મેં પ્રથમ પ્રશ્ન પૂછ્યો : ‘તમે ક્યારથી શ્રી બાબાના ભક્ત બન્યા?’ તેમણે જવાબ આપ્યો : ‘ત્રણેક વર્ષ થયાં હશે.’

ત્રણ વર્ષનો ગાળો મોટો ન ગણાય. વાતચીતથી જાણ્યું કે બાબાના ભક્ત બન્યા તે અગાઉ તેઓ ધર્મ ને ભગવાનમાં સાવ નજીવી શ્રદ્ધા ધરાવતા હતા. આસ્તિક પણ ન ગણાય ને નાસ્તિક પણ ન કહેવાય તેવા પ્રકારનું તેમનું વલણ હતું. તેમની પત્ની પહેલેથી જ આસ્તિક. પિતૃપક્ષના તેમની પત્નીના સંસ્કાર ખૂબ જ ધાર્મિક. વળી તેઓ કર્ણાટકી સંગીતમાં પ્રવીણ. તેમની કલા-પ્રિયતાને તેમના ઘરની સજાવટ પણ એટલી જ આકર્ષક લાગતી. પત્નીના એવા સ્વભાવને કારણે ડો. રામશેટ્ટી ધર્મ તરફ વળ્યા હતા. ચારેક વર્ષ પર ડોક્ટરના સાસુજીનું અવસાન થયેલું ત્યારે ડોક્ટરના હૃદયમાં વિચારોનું વલોણું થયેલું. શરીર શું, શરીરમાં રહેલ તત્ત્વ શું, શરીરે ઊભો કરેલો આ સંસાર શું, ને આ જગત-વ્યવહાર-સંબંધો શું વિગેરે વિચારોનું ધમસાણ મચી ગયેલું. પત્નીના પિતાશ્રી બાબાના પરમ ભક્ત હતા. એટલે ડોક્ટરને બાબાનો સંપર્ક સહેલે થઈ ગયો. બાબાની વાણી સાંભળીને તેમણે શાંતિ અનુભવેલી. તેથી બાબા પાસે વારંવાર જવાનું બન્યું ને ડોક્ટરના હૃદયમાં આધ્યાત્મિકતાનો રંગ લાગ્યો.

ડોક્ટરે જણાવ્યું કે “બાબાના પ્રથમ દર્શને જ મારામાં ફેરફાર થવા માંડેલો. જેમ જેમ તેમની વાણી મારા મનમાં પ્રવેશતી ગઈ તેમ તેમ મારામાં રૂપાંતર થતું મેં અનુભવ્યું.” આ જ ઈશ્વરની કૃપા કહેવાય. સત્યસાંઈની સંનિધિ પ્રાપ્ત થવાથી ડોક્ટરના જીવનમાં પ્રભુતા પાંગરતી ચાલી તેની નોંધ લેવાનો મને મોકો મળ્યો તેથી મને ખૂબ આનંદ થયો. વાતચીતથી જાણવા મળ્યું કે હવે ડોક્ટરને સજ્જન પુરુષોના સંગની ભૂખ જાગી છે. તેમના સ્વભાવમાં રહેલ અક્કડપાણું હવે પીગાળી ગયું છે ને

સ્વભાવમાં મુલાયમતાનાં દર્શન થાય છે. ડોક્ટરની રૂચિમાં પણ ફેરફાર થઈ ગયો છે. ડોક્ટરને હવે માંસાહાર તો બિલકુલ પસંદ નથી. નિરામિષ ભોજન પ્રત્યે પ્રેમ થયો છે.

સત્ય સાંઈબાબા વિષેના પ્રચલિત લોકમતને આધારે મેં પૂછ્યું ત્યારે તેમણે ખૂબ જ સ્વસ્થતાથી જવાબ આપ્યો : “બાબાને લોકો જુદી જુદી રીતે ચીતરે છે. કોઈ તેમને જાદુગર માને છે, કોઈ વળી તેમને મેલીવિદ્યાના નિષ્ણાત માને છે તો વળી કોઈ તો તેમને માત્ર ઢોગી જ ગણે છે. ખરેખર બાબા વિષેના આ અભિ-પ્રાયો સાવ ખોટા છે. બાબા તો એક મહાન વિભૂતિ છે. તેમના સ્થાનમાં કર્મકાંડની કોઈ વિધિ જોવાની મળતી નથી. ત્યાં બાબા નથી ફૂલહાર માંગતા કે નથી ચોખ્ખાકુંકુની પૂજાની અપેક્ષા રાખતા. ત્યાં નથી થતું પૈસાનું ઉઘરાણું. ત્યાં તો માત્ર ત્રણવાર સંધ્યા થાય છે. બાબા તે સ્થળે હાજર હોય તો ત્રણે સંધ્યા આરતીમાં અવશ્ય હાજરી આપે જ છે. આખા દિવસમા લોકોને આ ત્રણે સંધ્યાટાણે જ દર્શનનો લાભ પણ મળે છે. ત્યાં પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ વિશેષ છે. પ્રાર્થના સંગીતમય રીતે સુમધુર સ્વરમાં થાય છે. બધાં લોકો તેમાં લાભ લઈ શકે તે હેતુથી ત્યાં મોટા મોટા હોલ છે. હોલમાં બાબાની મૂર્તિ નથી. ભીંત પર સંતોના ક્ષેટાઓ જણાશે.

પુટ્ટપર્તી તેમનું જન્મસ્થાન. ત્યાં મોટી ઈસ્પિતાલ ચાલે છે. મફત સારવારની ત્યાં વ્યવસ્થા છે. ત્યાં મોટી હાઈસ્કુલ પણ છે. કોલેજ પણ છે. મોટી ગૌશાળા પણ છે. ભારતીય ધર્મને સંસ્કૃતિને શોભા આપે એવી તમામ પ્રવૃત્તિઓ ત્યાં ચાલ્યા કરે છે. ઓછા ખર્ચે જમવાનું મળે તેવી વ્યવસ્થા પણ ત્યાં છે. બેંગલોરની પાસે વાઈટ ફીલ્ડ તો શિક્ષણનું મોટું કેન્દ્ર છે. હજારો વિદ્યાર્થીઓ ત્યાં

શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરે છે. ત્યાં બાબાની ઈચ્છા મુજબનું જ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. માણસના હૃદયમાં રહેલ શિવતત્ત્વ કેવી રીતે ખીલે અને ખીલે તો તેને પોષણ મળી રહે તેવા હેતુથી આ બધી શિક્ષણસંસ્થાઓ ચાલે છે. બાબા એકલે હાથે આ બધું કરે છે. અજબ ને ગજબ રીતે સંચાલન પણ ચાલ્યા કરે છે. બાબા ભાષણો આપતા નથી. બોલે તો દસ પંદર મિનિટ. વ્યક્તિગત મુલાકાતો પણ આપે છે. બાબાનો ઉદ્દેશ બહુ સ્પષ્ટ છે. માનવ-જીવન ઉન્નત બને, પોતાના અસ્તિત્વને માનવ સમજવા પ્રયત્ન કરે અને પોતાનામાં રહેલ પરમાત્માના અંશનો વિકાસ કરે તેવી બાબાની ઈચ્છા છે. ડોક્ટર સાહેબે કહ્યું કે “મારી દૃષ્ટિએ તો બાબા ખરેખર જગતની એક મહાન વ્યક્તિ છે.”

ડોક્ટર રામશેટ્ટી ખૂબ નિખાલસભાવે પોતાની છાપ વ્યક્ત કરી રહ્યા હતા ત્યારે મેં તેમનો વૈજ્ઞાનિક અભિગમ જાણવા પ્રયત્ન કર્યો. મેં તેમને પૂછ્યું કે વિજ્ઞાન વિશે આપ શું માનો છો? માનવ જીવનને તે ઉન્નત બનાવી શકશે? તેમણે કહ્યું કે “બનાવી શકે તેટલી વિજ્ઞાનમાં ક્ષમતા તો જરૂર છે જ, પણ વૈજ્ઞાનિકોમાં તેવી સમજ નથી. આજકાલ તો વિજ્ઞાનની એકતરફી દોડને કારણે માનવ સાધનોનો ગુલામ જ બનતો જાય છે. માનવ પોતાનામાં રહેલી શક્તિની પણ અજાણપણે અવગણના કરતો થઈ ગયો છે. કોમ્પ્યુટરની શોધ પછી તો પોતે કશી મહેનત જ કરવા માંગતો નથી. પરિણામે તે એક દિવસ નિર્માલ્ય બની જશે. એટલે વિજ્ઞાનની આ પ્રકારની દોડ માનવને નુકશાન વધારે કરશે. જો વૈજ્ઞાનિકો પોતાની અંદર ડોકિયું કરશે, બહારના વિશ્વની શોધને બદલે અંદરના વિશ્વની શોધ તરફ તેઓ વળશે તો પરિસ્થિતિ બદલાય પણ જાય. માનવ જીવન સમુન્નતિ તરફ

આગળ વધી શકશે. બાબા તેવી જ ચેતવણી મારા જ્ઞેવાને આપ્યા કરે છે. બાકી સુખસગવડો વધારવામાં વિજ્ઞાનનો ઉપયોગ થાય તો એશઆરામ વધશે, શ્રમનું મૂલ્ય સાવ ઘટશે ને માનવ દિન-પ્રતિ દિન નબળો જ બનતો જશે.”

બાબાની સર્વ ધર્મ સમભાવની વાતો પણ થઈ. પરદેશી લોકોને તે વધારે આકર્ષે છે. પરદેશમાં આજે બાબાનો પ્રભાવ વધતો જાય છે. સર્વ ધર્મ અંગેના તેમના સ્પષ્ટ વિચારોએ પરદેશી લોકો પર કામણ કર્યું છે. તેઓ અમેરિકામાં કદી આવ્યા નથી છતાં અમેરિકનો પર બાબાનો કેટલો બધો પ્રભાવ પથરાયો ગણાય. કેટલાં બધાં કેન્દ્રો ચાલે છે! અનેક પ્રકારની સામાજિક સેવાની પ્રવૃત્તિઓ અમેરિકનો ચલાવે છે. અઠવાડિયામાં એકવાર આખા અમેરિકાનાં ઠેર ઠેર કેન્દ્રોમાં નિયમિત પ્રાર્થના પણ ચાલે છે. માણસમાં રહેલા સત્ત્વને બાબા સ્પર્શ કરતા હોય તેમ અમેરિકનો અનુભવે છે. પરદેશની ધરતી પર બાબા આવ્યા નથી. છતાં પણ બાબાનો આટલો બધો પ્રભાવ જ્ઞેવાનો મળે છે તેમાં જ મને તો બાબાની મહાનતાનાં દર્શન થાય છે. ડોક્ટરે કબૂલ્યું કે “બાબાના સાન્નિધ્યમાં આવ્યા પછી જ મને અનેક પ્રકારના લાભો મળ્યા છે. મારી સમજની ક્ષિતિજ પણ વિસ્તરતી જ જાય છે.” ડોક્ટરની વાણી સાંભળી મને તેઓ ખરેખર અંધકારમાંથી પ્રકાશ તરફ ગતિ રહ્યા કરે છે તેની પ્રત્યક્ષ પ્રતીતિ થઈ. તેઓ જો સત્યસાંઈનો સંગ ન ઈએડે તો જરૂર તેઓ અનંતની માધુરી પામશે એની ખાત્રી થઈ. તેમની શ્રેય સાધના સફળ બને તે માટે મનોમન પ્રાર્થના કરતાં કરતાં હું ઊભો થયો ને ડોક્ટર રામશેટ્ટીની વિદાય લેવાનો પ્રયાસ કર્યો. ચાલતાં ચાલતાં શ્રીમદ્ ભગવદ્-ગીતાનો શ્લોક સહેજે બોલી જવાયો :

“મનથી ભજ મુજને અને તનથી કર સેવા
કર્મ મને અર્પણ કરી માણી લે મેવા
જગમાં જોઈને મને વંદન કર હરરોજ
મને પામશે એમ તું કરતાં મારી ખોજ.”

(સરળગીતા-અ ૯/૩૨-૩૩)

મે સ્પષ્ટતા કરી : “ભગવાનની આ વાણીને આધારે જ મારું તમારી પાસે આવવાનું થયું અને તમારામાં પાંગરતી પ્રભુતાની અંખી કરી અને તેને વંદન કરી શક્યો તેથી ખૂબ આનંદ અનુભવું છું. તમે મને સહકાર આપ્યો તે બદલ આભાર.”

શ્રી યોગેશ્વર કૃપા

સંદીપ વેલ્ડીંગ વર્ક્સ

ગ્રીલ, દરવાજા, તેમજ મેઈન ગેટના સ્પેશ્યાલીસ્ટ

તેમજ

દરેક જાતનું રીપેરીંગ કામ કરનાર.

મોટી બંગલા, ઉમરા જકાત નાકા પાસે, સુરત-૩૯૫ ૦૦૭

ફોન : ૬૬૮૨૩૧

* અ-મેળ *

કશોયે મેળ નથી મળતો!
જીવનનો અર્થ નથી સરતો!
અહીં તો મેળ નથી મળતો!
કશોયે અર્થ નથી સરતો!

હું મારો બંસીરવ છેડું,
કરતાલ બસુરી વાગે;
તાર-મેળ મૂળે ન સંધાયો,
વિ-સંવાદ શો જાગે!
સંગીતની રંગત રોળાઈ!

સૂર નીકળતો ભળતો... કશોયે મેળ.

અંતરનો આદેશ અવર ને
ચાલે અવળા ચરણો!
પાંખ બને બેડી સુખ-શાંતિ
હરતાં સૌ ઉપકરણો!
સાધનનો શો ભાર મારતો!
સાત્ત્વિક સંપદ હરતો...

કશોયે મેળ.

દૃષ્ટિ-વિહોણી ગતિ તરીને
કવણ ઘાટ નાંગરશે?
તમ ધરામાં બોયેલું બીજ
કિસ બિધ એ પાંગરશે?
મંજિલનો મારગ પણ-આંક્યો
યાત્રિકને છળતો

કશોયે મેળ નથી મળતો,
જીવનનો અર્થ નથી સરતો,
અહીં તો મેળ નથી મળતો...

કશોયે મેળ.

— ડૉ. રણજિત પટેલ (અનામી)

* નામ સ્મરણ *

ગુરુદેવ કૃપા

સદા

કરાવે મનન

ભજ મન

લે આયમન

નામ સ્મરણથી

ભરી દે મન

લગાવ આસન

જાગે મન

ભાગે તંદ્રા

તન સદા

બને સુખદા

સુખદાયક તન

કરે મન પ્રસન્ન

પ્રસન્ન ઉરે

ઉભરે ના ઉદ્વેગ

ઉદ્વેગ રહિત મન

કરે સિદ્ધ આસન

આસનમાં સદાએ

કર તું મનન

નામ સ્મરણથી

ભરી દે મન

— સતીશ કે. ભક્ત

ભક્ત જનની શ્રી શ્રી મા શારદાદેવી

લેખક : સ્વામી ગંભીરાનંદજી
સંકલન : ઝિંઝુવાડિયા કનૈયાલાલ

મા શારદા એટલે પ્રેમ અને કરુણાની સાક્ષાત્ મૂર્તિ જ્યારે જ્યારે શ્રી મા શારદાદેવીનું પુસ્તક મારા હાથમાં આવે છે અને કોઈ પણ પ્રકરણ હું વાંચુ છું ત્યારે મારું હૃદય ગ્લાનિથી ભરાઈ જાય છે. આંખમાં આંસુ આવી જાય છે. એમનું સમગ્ર જીવન એટલે સંઘર્ષનું જીવન. એમના જીવન ઉપર આપણે દૃષ્ટિપાત કરીએ તો બાલ્યકાળથી માંડીને લીલાસંવરણ સુધી તેઓને અનેક કષ્ટોનો સામનો કરવો પડ્યો છે. તેમના જીવનમાં કોઈ સુખને સ્થાન હતું જ નહિ. હા! તેમને સુખ કહી શકાય તો તે હતું ફક્ત શ્રી રામકૃષ્ણદેવની સેવા તેમના જીવનનો સમગ્ર આનંદ તેમાં જ સમાયેલો હતો. તેઓ સદા શ્રી ઠાકુરને સાનુકૂળ થઈને રહ્યાં. આવો! તેમના જીવન ઉપર થોડો દૃષ્ટિપાત કરીએ. ત્યારબાદ મૂળ પ્રસંગોનું રસપાન કરીશું.

* * *

પ્રથમ પ્રસંગોમાં આવતાં પાત્રોની નોંધ લેવી ઉચિત થશે. જેથી પ્રસંગો વાંચવામાં રસ જળવાઈ રહે.

શ્રી રામચંદ્ર મુખરજી:—મા શારદાના પિતાશ્રી.

શ્યામાસુંદરી દેવી:—માનાં માતૃશ્રી.

ચંદ્રમણદેવી:—મા શારદાદેવીનાં સાસુ.

કાદમ્બિનીદેવી:—માનાં બહેન.

પ્રસન્નકુમાર, ઉમેશચંદ્ર, કાલીકુમાર, વરદાપ્રસાદ, અભય-ચરણ:—માના ભાઈઓ.

શ્રી મા શારદાદેવી એમનાં માતૃપિતાનાં પ્રથમ સંતાન હતાં. ત્યાર પછી યથાક્રમે કાદમ્બિનીદેવી, અને પ્રસન્નકુમાર, ઉમેશચંદ્ર, કાલીકુમાર, વરદાપ્રસાદ અને અભયચરણ નામના માનાં બહેન અને પાંચ ભાઈઓ હતા. કાદમ્બિનીદેવીનાં લગ્ન કોકન્દ ગામના સુધારામ ચક્રવર્તી સાથે થએલ તેઓ નિઃસંતાન હતાં અને નાની ઉંમરમાં જ તેમનો દેહવિલય થએલ. ભાઈ ઉમેશચંદ્રનો પણ અઢાર ઓગણીસ વર્ષની કુમાર વયે જ દેહવિલય થએલ. અભય-ચરણ પણ દાક્તરનો અભ્યાસ કર્યા પછી મૃત્યુ પામ્યા અને પાછળ તેમની વિધવા દીકરીને મૂકતા ગયા. દીકરીનું નામ રાધા-રાણી હતું.

પ્રસન્નકુમારનાં પ્રથમ પત્ની રામપ્રિયાના મૃત્યુ પછી તેમણે સુહાસિનીદેવી સાથે લગ્ન કર્યાં. રામપ્રિયાથી તેમને નલિની ને સુશીલા (માકુ) અને સુહાસિનીદેવીથી કમળા અને વિમળા એમ ચાર પુત્રીઓ હતી. કાલીમામાને સુબોધબાળાદેવીથી બે પુત્રો ભૂદેવ અને રાધારમણ હતા પરંતુ માના જીવનમાં તેમનો ખાસ કોઈ ઉલ્લેખ આવતો નથી.

વરદાપ્રસાદને ઈન્દુમતીથી બે પુત્રો ક્ષુદીરામ અને વિજય-કૃષ્ણ હતા. તેમનો પણ ખાસ કોઈ ઉલ્લેખ નથી.

અભયચરણના મૃત્યુ પછી તેમનાં પત્ની સૂરબાળાદેવીનું મગજ ઠેકાણે ન હોવાથી 'પાગલી' તરીકે જ બધા ઓળખતા. એમની પુત્રી રાધારાણીને માતાજી વહાલથી 'રાધુ' અથવા 'રાધી' કહીને બોલાવતાં. હવે માના જીવન ઉપર ઉડતો દૃષ્ટિપાત કરીએ.

* * *

મુખરજીઓની જમીનમાં જે અનાજ પેદા થતું તે કુટુંબ માટે પૂરું નહોતું પડતું. માતા પિતાશ્રી શ્રી રામચંદ્ર દાન પુણ્યમાં પણ ઘણું અનાજ વાપરતા. રામચંદ્ર ગોરપદું કરતા. કપાસની ખેતી પણ કરાવતા. સામાન્ય રીતે જોઈએ તો શ્રી મા શારદાનો જન્મ ગરીબ પરિવારમાં થએલ.

શ્યામાસુંદરી શિશુ શારદાને ખેતરની વચ્ચે સુવાડી કપાસ વીણવા જતાં. મોટા થયા પછી મા શારદા પણ આ કામમાં માને મદદ કરતાં. મા અને દીકરી એ કાલાનાં રૂમાંથી જનોઈ માટે સુતર કાંતતાં ને તે વેચીને કુટુંબ માટે કપડાંલત્તાં ખરીદતાં. એ ઉપરાંત નાનાભાઈઓની સારસંભાળ રાખવાનું માતાજીનું બીજું એક મુખ્ય કામ હતું. મા શારદા ભાઈઓને લઈ આમોદર નદીમાં નાહવા જતાં. મા શારદા લખે છે કે “નાનપણમાં ગળાબૂડ પાણીમાં ઊભાં રહીને ઢોરો માટે ઘાસ કાપતી.” મા ઘણી જ નાની વયે ઘડે ઘડે તળાવમાંથી પાણી ભરી લાવતાં. ઉપરાંત રસોઈ જેવાં ભારે કામ પણ કરવાં પડતાં. બાલિકા શારદાના કુમળા હાથે રસોઈનાં વાસણો ચૂલા પરથી ઊંચકાતાં નહિ, એટલે તેવે વખતે પિતાજીને બોલાવવા પડતા. એ ઉંમરની સરખામણીમાં મા શારદામાં બુદ્ધિ અને કાર્યકુશળતા પુષ્કળ હતાં.

મા શારદા તેમનાં માતાજીને કામમાં કેટલી બધી મદદ કરતાં તે નીચેના મા-દીકરીના વાર્તાલાપ ઉપરથી આપણે સમજી શકીશું. એક વાર માતા શ્યામાસુંદરીએ દીકરી શારદાને કહ્યું હતું : “દીકરી, તું ખરેખર મારી કોણ છે? હું શું તને ઓળખી શકું?” ત્યારે, કૃત્રિમ રોષ દેખાડીને પુત્રી બોલી, “હું વળી બીજી કોણ હોઈ શકું? મને કાંઈ ચાર હાથ થોડા છે? હોત તો પછી તારી કૂખે જન્મ લીધો શા માટે?”

માએ કહ્યું, “શારદા, આવતે જન્મ મને તારા જેવી દીકરી હોય અને પતિ શ્રીમંત હોય. નહીં તો છોકરાંછોયાં લઈને બહુ હેરાનગતિ!”

ત્યારે પુત્રી શારદા કૃત્રિમ રોષ દેખાડી બોલ્યાં હતાં “વળી પાછી મને શું કામ ખેંચો છો? ફરી પાછાં આવીને મારે તમારાં છોકરાં ઊછેરવાં પડશે!” સ્નેહાળ, કામઢી સુશીલ દીકરીનું શાંત જીવન યાદ કરીને શ્યામાસુંદરી ખૂબ જ ભાવથી બોલ્યાં, “હું તને જ પાછી મેળવું, મા”

(બીજા જન્મે પણ પોતાની પુત્રી થઈ જન્મે અને પોતાની પુત્રીને પણ ‘મા’ કહી સંબોધે તે પુત્રી ઉપર માતાને કેટલું વહાલ હશે? તેઓ પોતાની માતાને ઘરકામમાં કેટલી મદદ કરતાં હશે તે આપણે સ્પષ્ટ સમજી શકીએ.) કલીપ્રસાદ એક વાર આ વાતનું જ સમર્થન કરતાં બોલ્યા, “મોટીબહેન સાક્ષાત્ લક્ષ્મી છે. અમને જીવતાં રાખવા માટે મોટીબહેને શું નથી કર્યું! ડાંગર છડવી, જનોઈનું સુતર કાંતવું, ઢોરોને ઘાસ નીરવું, રસોઈ કરવી, ટૂંકમાં ઘરનું ઘણુંખરું કામ મોટીબહેન એકલે હાથે કરતાં હતાં.”

શ્રીરામકૃષ્ણદેવ સાથે મા શારદાનાં લગ્ન ખૂબ જ નાની ઉંમરે થએલ. રામકૃષ્ણદેવની ઉંમર તે વખતે ચોવીસેક વર્ષની હતી. શ્રી ઠાકુર દક્ષિણેશ્વરમાં કાલીમંદિરના પૂજારી હતા. તેઓ સાધનામાં સતત વ્યસ્ત રહેતા. મા શારદા દક્ષિણેશ્વર આવ્યાં. રાત્રિએ શ્રી રામકૃષ્ણદેવને જાતજાતના ભાવ થઈ આવતા. કોઈ વખત ખૂબ જ રડતા, તો વળી કોઈ વખત ખૂબ જ હસતા. તેમના મુખ પર કોઈ કોઈ વખત ચિત્ર-વિચિત્ર ભાવ થઈ આવતા. આ પરિસ્થિતિમાં મા શારદાને ખૂબ જ ભય લાગતો. તેઓ રાત્રિએ સૂઈ પણ શકતાં નહિ. જ્યારે આ વાતની ઠાકુરને

જાણ થઈ ત્યારે તેમણે મા શારદાને મંદિરના નોબતખાનામાં રહેવાની વ્યવસ્થા કરી. પાછળથી રામકૃષ્ણ દેવનાં માતા ચંદ્રાદેવી પણ નોબતખાનામાં માની સાથે રહેતાં.

તે સમયે સમાજ ખૂબ જ રૂઢિચૂસ્ત હતો. પરિણામે માને વહેલી સવારે ચારેક વાગે શૌચ જઈ આવી ગંગાસ્નાન માટે જવું પડતું. એક વાર માનો પગ મગર ઉપર પડી ગએલ. ત્યાર પછી મા ક્ષનસ લઈ સ્નાન માટે જતાં.

જે લોકો અધ્યાત્મમાર્ગમાં રૂચિ ધરાવે છે તેઓ એક વાતથી તો વાકેફ હશે જ કે શ્રી રામકૃષ્ણદેવ અને મા શારદા સમાજની દૃષ્ટિએ કહેવા પૂરતાં જ પતિ-પત્ની હતાં. તેઓ વચ્ચે કોઈ જ દેહિક સંબંધ નહોતો. શ્રી ઠાકુર માને સાક્ષાત્ જગદંબા જ માનતા.

શ્રી મા અને ચંદ્રાદેવી જ્યાં રહેતાં તે નોબતખાનું પ્રમાણમાં ખૂબ નાનું હતું. પરિણામે ઘણી જ અગવડ પડતી.

શ્રી રામકૃષ્ણદેવ ભજન-કીર્તનમાં મસ્ત બની જતા ત્યારે વારંવાર ભાવાવેશમાં આવી જતા દૂર દૂરથી ભક્તો શ્રી રામકૃષ્ણદેવના દર્શને આવતા. તેઓનો ઉપદેશ સાંભળતા અને ભજન-કીર્તનનો આનંદ માણતા જ્યારે મા શારદા આનાથી તદ્દન વંચિત હતાં. કોઈ કોઈ વાર મા વાંસની ખપાટમાંથી આવાં ભજન કીર્તનનો રંગ નિહાળતાં ત્યારે મા વિચારતાં કે હું પણ ભક્ત-સમુદાયમાંની કોઈ એક હોત તો કેવું સારું થાત! શ્રી ઠાકુરનું ભક્તભાવ સભર સાન્નિધ્ય પ્રાપ્ત કરી શકાત. 'મા શારદાદેવી'ના લેખક સ્વામી શ્રી ગંભીરાનંદજી લખે છે કે કોઈ કોઈ વખત છ-છ મહિના સુધી મા શારદા અને ઠાકુરનો મેળાપ થતો નહોતો.

શ્રી ઠાકુરને ક્યારે ભાવ સમાધિ આવશે તે કહી શકાતું નહિ. કોઈ કોઈ વખત જમતી વખતે કોળિયો હાથમાં જ રહી જતો અને સમાધિ અવસ્થામાં આવી જતા. પરિણામે જ્યારે શ્રી રામકૃષ્ણદેવ ભોજન કરવા બેસે ત્યારે મા શારદા તેમની સાથે અન્ય વાતોમાં તેમનું મન રોકાઈ રહે તેવા પ્રયત્નો કરતાં. જેમ એક મા દીકરાને ભોજન કરાવે તેમ મા શારદા શ્રી રામકૃષ્ણને પાસે બેસી ભોજન કરાવતાં.

યથા સમયે ઠાકુરે પોતાની જીવનલીલા સંકેલી લીધી. તેમની પાછળ કેટલાક ભક્તોએ સંન્યાસ લઈ લીધો. શ્રી રામકૃષ્ણદેવ તેમની પાછળ ખૂબ મોટો ભક્ત સમુદાય મુક્ત થયા. પરિણામે ભક્તો તથા તેમના પુત્ર સમા સંન્યાસીઓની જવાબદારી માને માથે આવી પડી. સંન્યાસીઓને કોઈ પણ પ્રકારની તકલીફ ન પડે તેની માને સતત ચિંતા રહેતી.

શ્રી રામકૃષ્ણદેવના લીલાસંવરણ પછી માતાજીના કલકત્તાના મકાનમાં સ્વામી યોગાનંદ ખૂબ માંદા પડ્યા. બે ભક્તો દાક્તર બિપીન બિહારી ઘોષ અને શશીભૂષણ ઘોષે એમને તપાસ્યા અને કહ્યું કે સંગ્રહણીનો વ્યાધિ થયો છે. એલોપિથિક દવાથી ફાયદો ન થયો ત્યારે વેદાની દવા કરવામાં આવી. બેલૂડ મઠના સાધુઓ ને બ્રહ્મચારીઓની સતત સેવા છતાં પણ કંઈ વધ્યું નહીં. ૨૮ મી માર્ચ ૧૮૯૯ ને દિવસે બપોરે ત્રણ વાગ્યે એમનો ચહેરો એક દિવ્યજ્યોતિથી ઝળહળી ઊઠ્યો. બ્રહ્મચારી કૃષ્ણલાલ એમના માથા પાસે બેઠા હતા તે રડી પડ્યા, ઉપર માતાજીએ પણ એમના રડવાનો અવાજ સાંભળ્યો ને એ પણ રડી પડ્યાં. શ્રી રામકૃષ્ણદેવના તિરોધાન પછી માતાજીને શ્રી યોગાનંદના દેહવિલયથી ખૂબ જ આઘાત લાગ્યો.

હજી આ પણ ઓછું હોય તેમ ૨ જી ઓગસ્ટ, ૧૮૯૯ એટલે યોગાનંદના અવસાનના ફક્ત ચાર જ મહિના પછી માતાજીના સૌથી પ્રિય અને નાના ભાઈ અભયચરણનું કોલેરાથી મૃત્યુ થયું.

આ દરમિયાન માતાજીના આશ્રિતોની સંખ્યા વધી ગઈ હતી. એમના કાકા નીલમાધવ વૃદ્ધ થવાથી પાઈકપાડાના રાજાને ત્યાંની રસોયાની નોકરીમાંથી છૂટા થઈ, ઘેર બેઠા હતા તેમણે લગ્ન નહોતાં કર્યાં. એમની સંભાળ લેનાર કોઈ ન હતું તેથી એમના જીવનનાં છેલ્લાં વર્ષો એમણે માતાજી સાથે ગાળ્યાં. ૧૯૦૫ ના એપ્રિલ મહિનામાં દમના રોગથી તેમનું અવસાન થયું. મૃતદેહને સ્મશાને લઈ જવાનો વખત થયો ત્યારે ગુલાબમાએ જોયું કે નનામી ઊંચકનારાઓમાં ત્રણ બ્રાહ્મણ હતા ને એક શૂદ્ર. ગુલાબમાએ એ તરફ માતાજીનું ધ્યાન દોરીને કહ્યું, “શૂદ્ર શા માટે બ્રાહ્મણના શબને અડકે છે?” માતાજીએ જવાબ વાળ્યો, “ગુલાબ, શૂદ્ર વળી કોણ છે? ભક્તોની કોઈ જાત હોય?”

૧૯૦૫ ની સાલમાં જ મા શારદાના સૌથી મોટા ભાઈ પ્રસન્નકુમારનાં પત્ની રામપ્રિયાનું કોલેરા થવાથી મૃત્યુ થયું. આમ ૧૯૦૫ ની સાલમાં જ માને કાકા અને ભાભી એમ બે સ્વજનોનો વિયોગ સહન કરવો પડ્યો. મોટાભાભીનાં મૃત્યુ પછી એમની બે નાની દીકરીઓ નલિની અને માકુની દેખરેખ રાખનારું કોઈ ન હતું. પહેલાં જેમ રાધુનો ભાર માતાજીએ લીધો હતો તેમ હવે નલિની ને માકુનો ભાર પણ એમણે જ લીધો.

સને ૧૯૦૬ નો શિયાળો હતો. ખૂબ ઠંડી પડતી હતી. સવારે માતાજીના ઘરના ચોકમાં તડકામાં ઘણાય બેઠા હતા. દાદીમાએ શાકભાજી વેચવા આવતી એક બાઈ પાસેથી કમોદ, સરસવ વગેરે

આપી થોડાંક શાકભાજી વેચાતાં લીધાં, તે પછી એમને જરા બેચેની થવા લાગી છતાં પણ તેમણે ડાંગર છડાવવાના કામમાં મદદ કરી. ત્યાં જ એમને એટલી અશક્તિ લાગી કે કાલીમામાના ચોકમાં જઈને સૂઈ ગયાં, ને માતાજીના એક સેવકને બોલાવીને કહ્યું, “ભાઈ, હવે હું જીવવાની નથી. મને ચક્રર આવે છે.” સેવક ગભરાઈ ગયો ને તરત જ માતાજીને ત્યાં બોલાવ્યાં. પણ કોઈ સમજી ન શકું કે દાદીમાનો અંતિમ કાળ પાસે આવ્યો છે. તેમને પાણી પીવાની ઈચ્છા થઈ. માતાજી જલદી જલદી ગંગાજળ લઈ આવ્યાં ને એમના મુખમાં ત્રણ વાર રેડયું ત્યાં તો દાદીમાનું શરીર નિશ્ચેતન થઈ ગયું. છેવટની ઘડી આવી છે જાણી માતાજી-એ એમના માથા ને છાતી પર જપ કર્યો ને શ્યામાસુંદરીએ આ જગતમાંથી વિદાય મળતાં જ એમના ઘરમાં રોકકળ શરૂ થઈ ગઈ. વરદાપ્રસાદ ખેતરેથી દોડી આવ્યા ત્યાર બાદ વિધિ પ્રમાણે આમોદર નદીને તીરે એમના મૃતદેહને અગ્નિદાહ કરવામાં આવ્યો. દાદીમાનો સ્વર્ગવાસ થયો. માતાજી આજે મા વિનાનાં બન્યાં, એટલું જ નહીં પણ હવે જગતમાં સ્નેહથી એમને બોલાવે એવું કોઈ ન રહ્યું એવા વિચારથી માતાજી પણ સંસારીની માફક તે દિવસે ખૂબ રડયાં. એક એક કરીને બધાં જ સ્વજનોએ—પિતા, પતિ, કાકા, માતા—વિદાય લીધી. આ જ અરસામાં એમણે પોતાના આધાર સમા સ્વામી યોગાનંદને ને નાના લાડકા ભાઈ અભયચરણને પણ ગુમાવ્યા હતા. તેથી તે દિવસે તેઓ ખૂબ શોકમાં ડૂબી ગયાં. દાદીમાના મૃત્યુના સમાચાર કલકત્તા પહોંચતાં જ સ્વામી શારદાનંદે શ્રાદ્ધ માટે જરૂરી સામગ્રીઓ મોકલી આપી, ને જગદંબાના જન્મદાત્રી માતૃશ્રીને છાજે એવી ભવ્ય રીતે એમનું શ્રાદ્ધ કરવામાં આવ્યું. દાનમાં પચીસ પિત્તળના ઘડા,

છત્રીઓ, આસનો, પાદુકા વગેરે આપવામાં આવ્યાં. ગામના બ્રાહ્મણોને તેમ જ બીજી જાતિના લોકોને જમાડયા.

શોક અને શ્રાદ્ધના કઠોર પરિશ્રમને કારણે માતાજીનું શરીર—સ્વાસ્થ્ય બગડ્યું. તે પાછું મેળવતાં લગભગ એક મહિનો લાગ્યો. ત્યાર પછી તેઓ કલકત્તા ગયાં. (૧૯૦૬ ની સાલના માર્ચ કે એપ્રિલમાં ગયાં હોય). ત્યાં માને જાણ થઈ કે નિવેદિતા સ્કૂલના મકાનમાં ત્યારે ‘ગોપાલનાં મા’ મરણપથારી પર પડયાં હતાં. એમના મૃત્યુના થોડા દિવસ પહેલાં માતાજી એમને મળવા ગયાં ત્યારે ‘ગોપાલનાં મા’એ એમને ગોપાલ રૂપે જ જોયાં ને ધીમે સાદે કહ્યું, “ગોપાલ, તું અહીં આવ્યો છે?” (તેઓ રામકૃષ્ણદેવને ‘ગોપાલ’ કહીને બોલાવતાં) ને કંઈક લેવા માટે જાણે એમણે હાથ લંબાવ્યો. માતાજી ન સમજી શક્યાં ત્યારે સેવિકાએ સમજાવ્યું કે ‘ગોપાલનાં મા’ માતાજીને જ ગોપાલ તરીકે એટલે કે શ્રી રામકૃષ્ણ તરીકે જોતાં હતાં ને તેથી એમની ચરણરજ માથા પર ચડાવવા માગે છે. માતાજી ‘ગોપાલની મા’ તરફ અત્યાર સુધી સાસુની જેમ પૂજ્યભાવથી જોતાં હતાં પણ એમની આ છેવટની ઘડીયે આનાકાની કર્યા વગર એમની ચરણરજ ‘ગોપાલનાં માને માથે ને સર્વાંગે ચઢાવવા દીધી. ભારે મન લઈ માતાજી તે દિવસે ઘેર પાછાં ફર્યાં. એ જ સાલના જુલાઈ મહિનામાં ‘ગોપાલનાં મા’ પણ આ મૃત્યુલોક છોડી ગયાં.

અમારી ગરતેશ્વર યાત્રા

નારાયણ હ. જાની

તાપી કિનારાનું ગરતેશ્વર એ એક પુરાણ પ્રસિદ્ધ તીર્થધામ.

ભગવાન શંકરનું—સ્વયંભૂ મહાદેવનું મંદિર.

તાપી પુરાણમાં એના મહિમાનો વિગતે ઉલ્લેખ છે. એટલું જ નહિ, એની નીચેના ઘાટ પર નારદી ગંગાનો તાપી સાથેનો સંગમ ભક્ત નારદજીએ અહીં તપ કરીને ગંગાજીને પ્રકટ કરેલાં—એટલે એને નારદીગંગા કહે છે. તાપીનો જલપ્રવાહ ઠંડો, તો નારદી ગંગાનાં જળ ગરમ. સ્પર્શ કરતાં જ બંનેની ભિન્નતા જણાઈ આવે. તો અહીંથી બે કિલોમીટર નીચેના પ્રવાહમાં ભળે છે રત્નાવલીનો ત્રીજો પ્રવાહ. આમ તાપીના આ વિભાગમાં ત્રિવેણી ગંગાસ્નાનનો મહિમા ગવાયેલો છે.

ગરતેશ્વરનું આ સ્થાન કિનારાના ઊંચાણવાળા ભાગ પર આવેલું હોઈ—મંદિરમાં બેઠાં બેઠાં જ તાપી માતાનો પ્રવાહ સરસ રીતે વહેતો દેખાય. આમ આ સ્થાન પ્રાકૃતિક રીતે તો સુંદર છે જ, એટલું જ નહિ પણ શાંત અને આધ્યાત્મિક પરમાણુઓથી સભર પણ અનુભવાય છે. આથી જ પૂ. માએ એમને ત્રણ જણને વાવમાં એક દિવસ ગરતેશ્વર બેત્રણ દિવસ રહી આવવાની સૂચના આપી. પછી ઉમેર્યું “અમનેય ત્યાં આવવાનું મન થાય; પણ તમે એકવાર રહી આવો પછી વિચારાય.”

અમે ત્રણ એટલે હું, વિજયભાઈ પુરોહિત (પંડિતજી) અને કલ્યાણ શ્રી રાજીવ જાની અને રાજુ ભાવસાર અમારી પહેલાં બે

દિવસ અહીં રહી ગયેલ. એટલે શ્રી રાજુ ભાવસાર અમારી સાથે જોડાયો.

ઓલિયા ગૃહસ્થી સંત શ્રી નાથુભાઈનો મેળાપ

તા. ૧૬ ફેબ્રુ. '૮૫ ના રોજ અમે નેત્રંગ જમી પરવારી ગરતેશ્વર જવા પ્રયાણ કરતા હતા ને દિગસથી શ્રી નાથુભાઈ અને એમના પુત્ર ધીરુભાઈ અચાનક આવી ચઢયા. અમે ગરતેશ્વર જઈ રહ્યા છીએ એટલું સાંભળતાં જ એમના આનંદનો પાર ના રહ્યો. તેઓએ પોતાનો લૌકિક વ્યવહાર ટૂંકમાં પતાવી, અમારી સાથે કારમાં આવવા તત્પરતા બતાવી. પરંતુ માડતી કારમાં ચાર જણ જ બેસી શકે તેમ હતા. એટલે શ્રી રાજુભાઈ ભાવસારને સ્કુટર ઉપર આવવાનું કહી, શ્રી નાથુમામા અમારી સાથે જોડાઈ ગયા.

આગલા દિવસે જ અહીં એક દિવસની શિબિર ભરાઈ હતી એટલે અમે સ્થાનથી થોડા પરિચિત તો થઈ ગયા હતા. તેથી ત્યાં ઉતરવાની અને જમવાની સગવડ તો હતી. પરંતુ સૂવા માટેનાં પાથરણાં વગેરે બરાબર ન હતાં. અમને આનો ખ્યાલ ન હતો. પરંતુ હવે શ્રી નાથુભાઈ અમારી સાથે જોડાયા હતા—એટલે જેમ અર્જુનને ભગવાન કૃષ્ણને સારથિપદ સોંપ્યા પછી કોઈ ચિન્તા નહોતી રહી, તેમ અમે પણ અમારું સારથિપદ શ્રી નાથુભાઈને સોંપી દીધું. અગર કહો કે પૂ. મા શ્રી સર્વેશ્વરીની પ્રેરણાથી જ તેઓએ સામેથી ચાલી આવી તે સંભાળી લીધું.

તાપી-રત્નાવલીના સંગમમાં સ્નાન

આથી તેઓએ પોતાના ખેતીના નોકરને સૂચના આપી કે ટ્રેક્ટર તૈયાર કર અને તેમાં ગાદલાં, ઓશિકાં, પાથરણાં

બધું—નીચે ઘાસના પૂળા નાંખી પાથરી દે. શ્રી નાથુભાઈની શી યોજના છે, તેનો અમને પહેલાં ખ્યાલ ન આવ્યો. પરંતુ ટ્રેક્ટરમાં જેવી અમારી સવારી—આ બધા સાજ સાથે નીકળી કે અમારો માર્ગ સહેજ બીજી દિશામાં ફેટાતો જોયો. અમે નાથુભાઈને પૂછ્યું. “આમ ક્યાં જઈ રહ્યા છીએ?” તેઓએ ધીમેથી કહ્યું, ‘સંગમ પર. રત્નાવલી અને તાપીના સંગમ ઉપર—સ્નાન કરવા.’

અમારે માટે આ નવા તીર્થસ્નાનનું આયોજન આ ભદ્રપુરુષે મનમાં વિચારી રાખેલું. રસ્તો બહુ સારો ન હતો. ટ્રેક્ટર કે માલની લોરીઓ જ ચાલે તેવો ખાડા ટેકરાવાળો રસ્તો હતો. માડતી તો આ રસ્તે ચાલી જ ના શકે. અહીં તાપી નદીના પ્રવાહના ખુદ્દા પટમાંથી બાંધકામ માટે ખૂબ મોટા પ્રમાણમાં રેતી લઈ જવામાં આવે છે. એટલે ઘણી બધી ટૂકો અમને સામે મળી. સારું હતું કે ટ્રેક્ટરની ટ્રોલીમાં ઘાસના પૂળાઓ ઉપર સરસ ગાદલાં અને ઓશિકાં હતાં એટલે અમને ટ્રેક્ટરની ઊંચીનીચી ચાલના આંચકા બહુ ઓછા લાગતા. નહિ તો ખંડાઈ જવાય એવો જ રસ્તો. આમ છતાં શ્રી નાથુભાઈ તો ખૂબ શાન્તિથી રસ્તાના આ હિલોળા ઝીલતા. એ જોતાં લાગ્યું કે એમનું શરીર અને મન—આ વાતોથી સારી રીતે ટેવાયેલું છે. પછી વાતચીત દરમ્યાન ખબર પડી કે એમનું ખેતર પણ આજ રસ્તે નજીકમાં આવેલું છે.

ત્રણચાર કિલોમીટરનો રસ્તો કાપી અમે ધૂળીયા તાપીના તટપ્રદેશ પર પહોંચ્યા. ટ્રેક્ટરની ટ્રોલીમાંથી ચઢવા ઉતરવામાં અમને જરાય તકલીફ ન પડે તે માટે, એક પગથિયાવાળું ટેબલ પણ સાથે લેવાનું તેઓ ભૂલ્યા ન હતા.

ટ્રોલીમાંથી ઉતરી નાના નાના ત્રણેક વહેણ વટાવી—રત્નાવલી

નદીનો જ્યાં તાપી માતા સાથે સંગમ થાય છે, તે મુખ્ય પ્રવાહ સુધી અમે પહોંચ્યા. તેઓ તો એક અંગુણે માથે બાંધેલો રાખે જ. એટલે ઝટ કપડાં બદલી અંગુણે વીંટી નદીના પ્રવાહમાં સ્નાન માટે ઉતર્યા. અમને પણ તેમને અનુસરવા સૂચનાઓ આપી.

જે ભાવથી તાપી માતાના પ્રવાહમાં તેઓએ સ્નાન કર્યું તે અમે જોતા જ રહ્યા તેમને મન તાપી માતા એ ગંગા કે નર્મદા નદીઓ જેટલી જ પવિત્ર ગંગા સ્નાને, યમુના પાને, નર્મદા દર્શને અને તાપી સ્મરણે—એટલે ગંગામાં સ્નાનથી પવિત્ર થવાય, યમુનાના જળપાનથી પવિત્ર થવાય, નર્મદાના દર્શનથી તો તાપીના તે સ્મરણમાત્રથી પવિત્ર થવાય કેવી અદ્ભુત ભાવના!

પ્રવાહમાં નજીક રહી સ્નાન કરવા અમને જણાવ્યું કારણ કે જરા આગળ જાઓ તો પાણી ઊંડું. એટલે તરતાં ના આવડતું હોય તો ડૂબી જવાય.

આમ અમે ત્રણે જણાએ સ્નાન કરી લીધું. શ્રી નાથુભાઈ તો અમારી પહેલાં જ સ્નાન કરી બહાર આવી ગયેલા કપડાં બદલી—નદીના પટની કિનારાની રેતીમાં તેઓએ હાથેથી ભાવના કરી પાર્થેશ્વરનું શિવલિંગ બનાવ્યું. આપણે માટીનું લિંગ બનાવી ભગવાન શંકરની તેમાં ભાવના કરીએ તેવું જ કંઈક. પછી તેઓએ નદીના પ્રવાહમાંથી ખોબે ખોબે પાણી લાવી તે લિંગ ઉપર ચઢાવ્યું. તેના ઉપર ગજવામાંથી ફૂલ કાઢી ચઢાવ્યાં અને ચાર છ અગરબત્તીઓ કાઢી સળગાવી—પ્રભુની માનસિક આરતી ઉતારી. પછી તેઓએ એ શિવલિંગની પ્રદક્ષિણા કરી. જમીન ઉપર માથું ટેકવી પ્રણામ કર્યાં, અને અરે! રૂ. ૧૧ ની ભેટ પણ તે પ્રભુને ધરી!

અમે તો આ બધું જોતા જ રહ્યા આંખે જોયા વિના ના માની શકાય તેવી આ વાત હતી. વિચારતાં લાગ્યું કે સીધા સાદા લાગતા આ ભદ્રપુરુષની કેવી શ્રદ્ધા! કેવું ઉત્તમ એનું ભાવ જગત! આજના વિજ્ઞાનયુગમાં ઘડી પહેલાં જે રેતી ઉપર પગ મૂકી ચાલતા હતા, ત્યાં આ પુરુષે ભગવાન શંકરના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપની કલ્પના કરી, શિવાલયના મહાદેવના લિંગની પૂજા કરતા હોઈએ, એવા ભાવથી પૂજા, અર્ચના અને આરતી કરી. અરે દક્ષિણા પણ આટલી બધી મૂકી! અમારે માટે આ નવું જ દર્શન હતું. અમે ધીરેથી પૂછ્યું—“નાથુભાઈ, આ દક્ષિણાનું શું કરશો? નદીમાં પધરાવી દેશો?”

“નારે, આપણા આ પંડિત છે ને, તેમને આપીશું. તેઓ મારી સાથે હોય અને તાપી માતામાં આમ સ્નાન કરી, પાર્થેશ્વર ભગવાનની પૂજા કરવાનો આવો લ્હાવો મને થોડો વારે વારે મળવાનો!”

અરે, સાવ ઓછું ભણેલા છતાં ભાવજગતમાં જીવતા આ મહાપુરુષની સમજને અમે મનોમન વંદી રહ્યા. ત્યાં તો હજી અમારે માટે બીજું આશ્ચર્ય અનુભવવાનું બાકી હોય તેમ તે ભદ્ર પુરુષે અમારી ત્રણેની પ્રદક્ષિણા ફરવા માંડી! અમે પૂછ્યું, “અરે નાથુભાઈ, તમે આ શું કરો છો?”

તો કહે, “ભૂદેવોની પ્રદક્ષિણા એવો લાભ વારેવારે થોડો મળે! વળી તમે સહુ તો પૂ. માના પ્રેમી ભક્ત છો એટલે મારે માટે પૂજ્ય અને પ્રણામ કરવા યોગ્ય ખરા જ.

એમની આ ભાવનાને ઠેસ શી રીતે પહોંચાડી શકાય! એટલે અમે ત્રણે જણા મુંગે મોઢે તેઓએ પ્રદક્ષિણા પૂરી કરી ત્યાં સુધી

ઊભા રહ્યા એ વાત સાચી કે પંડિતને તેઓ પગે લાગે, તેઓની પૂજા ને પ્રદક્ષિણા કરે તે સમજી શકાય, કારણ કે તેમનો તેવો વ્યવસાય; પરંતુ મને ને કલ્યાણને શા માટે પૂજે, વેદ કે અમારી પ્રદક્ષિણા કરે! તે અમને સમજાતું ન હતું. છતાં લાગ્યું કે કોઈકના ભાવને કોણ જાણી કે સમજી શકે? એમાં તર્કનું ગણિત થોડું ચાલે?

આ રત્નાવલી સામી બાજુથી તાપીમાં ભળે છે. તાપી પુરાણમાં એવો ઉલ્લેખ છે કે અમુક ચોક્કસ દિવસે—તેના સંગમ પાસેના જળમાં માણસ ડૂબકી મારે તો તેને કોઈ ને કોઈ કિંમતી પથ્થરની સંપ્રાપ્તિ થવાની. આ વાત સાચી કે એમાં કોઈ પરંપરાગત—અંધ માન્યતાએ ભાગ ભજવ્યો પણ હોય. સંભવ છે કે કોઈક જ્ઞાસુ કે સાધકે તેનો જાતે અનુભવ કર્યો હોય અને તેને તે ઉક્તિ સાચી લાગી હોય. શ્રી નાથુભાઈને પોતાને તે નદીના પ્રવાહમાં ડૂબકી મારીને જે સુંદર શંકરની પ્રાપ્તિ થયેલી, તેના ઉપર સ્પષ્ટપણે ઝૂં વંચાતું હતું. અમે ત્રણે જણાયે તેઓના બેન શ્રી ધનીબેનને ત્યાં પૂજામાં રાખેલ તે વિગનાં દર્શન કરેલાં. આ વિંગ શ્રી નાથુભાઈએ પોતાનાં બેનને પૂજામાં રાખવા આપેલ. શ્રી નાથુભાઈને મન આવા અનોખા વિગની પ્રાપ્તિ રત્ન કરતાં પણ વધારે કિંમતી, કારણ આવા ઝૂં નું લખાણ સફેદ પથ્થરમાં કુદરતી રીતે લખાવું એ કલ્પનામાં ઉતરે એવું નથી. અને તે પાછું નદીના પાણીના પ્રવાહમાં ડૂબેલા લાખ્ખો કંકરોમાંથી તે જ શ્રી નાથુભાઈએ ડૂબકી મારી ત્યારે તેમના હાથમાં આવવું—એ એક આશ્ચર્યકારક ઘટના નથી શું?

તાપીના સંગમમાં સ્નાન કરી અમે ફરી પાછા દિગસ ગામમાં આવ્યા તો શ્રી નાથુભાઈએ ઘરેથી એક મોટી બરણી ભરેલું દૂધ મંગાવી લીધું. સાથે સાથે તેઓએ ઘરવાળાંને સૂચના આપી કે

આવતી કાલે સવારે અને સાંજે પણ ચાર—ચાર લીટર દૂધ મોકલે. અમને થયું ચાર પાંચ જણ માટે આટલું બધું દૂધ ના જોઈએ. પરંતુ ગરતેશ્વર ગયા પછી એનું રહસ્ય સમજાયું. શ્રી નાથુભાઈને મન અમે એકલા જ થોડા હતા! ગરતેશ્વરના અન્નક્ષેત્રમાં જે કોઈ જમતા તે સહુને સરખેભાગે દૂધ વહેંચવા તેમણે સૂચના આપી. આમ આઠદસ ભાઈબહેનોને શ્રી નાથુભાઈના ધરના દૂધની પ્રસાદી સહજ રીતે પ્રાપ્ત થઈ. તેઓનું આ વર્તન ખૂબ ઉમદા લાગ્યું. જાણે સાથે મળી વહેંચીને સહુએ ખાવું—એ સૂત્રને અહીં જીવનમાં પ્રત્યક્ષ આચારતું જોઈ ખૂબ આનંદ થયો. લાગ્યું કે શ્રી નાથુભાઈના વિશાળ દિલમાં નાતજાતના ભેદભાવ વિના સહુ કોઈ સમાઈ જાય. સૌને તે પોતાનાં ગણે. કેવી વિશાળ ને ઉમદા દૃષ્ટિ!

એકમૂળી વડવાળા મહાત્મા

દિગસથી થોડે આગળ ચાલતાં રસ્તામાં એક ઊંચી જગ્યા ઉપર એક વિશાળ વડનું વૃક્ષ આવ્યું. બાજુમાં ખાડાવાળી જગમાં તળાવ જેવું લાગે. આ વડને એકમૂળી વડ કહે. સામાન્ય રીતે વડને અનેક વડવાઈઓ ફૂટે. પરંતુ આ વડને માત્ર એક જ વડવાઈ ફૂટેલી. કુદરતના સર્વ સામાન્ય નિયમમાં આ વડ અપવાદ જેવો લાગ્યો. આ વડ નીચે એક લાકડાના તપ્પ ઉપર એક સંન્યાસી મહાત્માને જોયા તેઓને પણ શ્રી નાથુભાઈએ પેલી બરણીમાંથી થોડું દૂધ અને ફળ આપ્યાં. અમે પણ તે મહાત્માને પગે લાગ્યા. સાવ ખુલામાં રાત—દિવસ અને હરેક મૌસમમાં રહેવું એ જ શું તપશ્ચર્યા નથી? કેવી તિતિક્ષા હોય તો રહેવાય? પૂછતાં ખબર પડી કે તેઓ છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી અહીં રહે છે. તેમને સામપૂરાનો એક ભક્ત પરિવાર નિયમિત ભોજન પહોંચાડે

છે. એ જાણી એ ભક્ત પરિવાર પ્રત્યે પણ અમને ખૂબ આદર થયો. આઠદસ કિલોમીટરથી દરેક ઋતુમાં નિયમિત ભોજન પહોંચાડવું એ કેટલું અઘરું છે, તે તો માણસ જીવનમાં આવી કોઈ જવાબદારી ઉઠાવે ત્યારે જ સમજાય. મહિનો બે મહિના માટે પોતાના આમજન હોસ્પિટલમાં માંદા હોય અને ખાવાનું પહોંચાડવાનું હોય તો પણ લોકો કંટાળતા જણાય છે. ત્યારે આ તો સ્વેચ્છાપૂર્વક સ્વીકારેલી સેવા તે નિષ્ઠા અને શ્રદ્ધા ના હોય તો લાંબી ટકે જ નહિ.

પરંતુ અમને એક વિચાર આવ્યો કે આવી રીતે રહેવા માત્રથી શું જીવનનું આત્મકલ્યાણ સધાઈ જાય ખરું? એક વાત સાચી કે કોઈપણ પરિગ્રહ વગર નિર્જનસ્થાનમાં કેવલ ભગવાનના ભરોસે રહેવું એ પણ એક સાધના તો ખરી જ. ભગવાન પરની શ્રદ્ધા વગર માણસ આમ ટકી જ ના શકે. પરંતુ જીવનમાં ખરેખર શું પ્રાપ્ત કરવાનું છે, એની સ્પષ્ટ સમજ તો દરેક સાધકમાં હોવી જોઈએ જ. તે વિના જીવનમાં આવા અખતરા માણસ કરતો રહે. એ મહાત્માશ્રીની સાધના આવી કોઈ સમજવાળી છે કે કેમ તે તો તેઓશ્રી સાથે વાર્તાલાપ કર્યા વિના કેમ સમજાય? છતાં તેમના ત્યાગને તો વંદવો જ જોઈએ, એમાં બે મત નહિ.

અમે પણ તે મહાત્માના ચરણમાં થોડી દક્ષિણા મૂકી આગળ ચાલ્યા.

સંત કબીર આશ્રમના સ્વામી રામદાસ

ગરતેશ્વર મહાદેવનું મંદિર હવે એકાદ કિલોમીટર જેટલું દૂર હશે, ત્યાં રસ્તા ઉપર એક આશ્રમનું બોર્ડ વંચાણું શ્રી નાથુભાઈ તો સહુ સંતોના પૂજારી. રસ્તામાં આવો આશ્રમ આવે અને ત્યાં

કોઈ સંત વસતા હોય ને તેઓ ત્યાં ના જાય એવું બને જ નહિ. તેઓ અમને તે આશ્રમમાં લઈ ગયા.

પ્રવેશતાં જ લાગ્યું કે બેત્રણ વર્ષ પહેલાં જ નવી જમીનમાં આ આશ્રમની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. નાનાં નાનાં હારબંધ આવેલાં વૃક્ષો એની સાક્ષી પૂરી રહ્યાં હતાં. જમીનના વચલા ભાગનાં એક નવું આશ્રમનું મકાન હતું. તેમાં રામદાસજી નામે એક સંન્યાસી સંત વિરાજતા હતા અમને આવેલા જોઈ તેઓ આશ્રમના મકાનની બહાર આવ્યા. અમને સત્કારી અંદર લઈ ગયા.

માત્ર પાંચેક ફૂટનું કદ ધરાવતા ઉજળા વાનના, મધ્યમ બાંધાના આ સંત પ્રભાવશાળી લાગ્યા. તેમના મુખ ઉપર તેજ અને આંખોમાં ચમક લાગી. આગલા દિવસે અમારી શિબિરમાં તેઓ ઉપસ્થિતિ રહેલા. પૂ. માએ તેઓને માનભેર ઊંચા આસન ઉપર અલગ બેસાડેલા. પૂછતાં ખબર પડી કે તેઓના નિવાસમાં નીચે ભોંયડું છે. તેમાં બેસી, મૌન રાખી તેઓ પોતાની સાધના કરે છે. પહેલાં તેઓ થોડાં વર્ષો ગરતેશ્વરના સ્થાનમાં રહેતા. પરંતુ આ નવા આશ્રમના સ્થાપકોએ તેઓને ત્યાં વસવા નિમંત્ર્યા એકાંત સ્થાનમાં, વસવું અને સાધના-પરાયણ બની રહેવું એ બે ભિન્ન વસ્તુઓ છે. એકાંતમાં વસનારા બધા જ સાધન-ભજન પરાયણ હોય છે એવું નથી હોતું. તે માટે મનમાં ભાવ અને હૃદયમાં ઉત્સાહ જોઈએ. તેઓની મુખાકૃતિ પરથી જ તેઓની સારા સાધના-પરાયણ જીવનની ઝંખીની પ્રતીતિ મળી રહેતી. તેઓનાં સ્વચ્છ કપડાં અને આશ્રમની સરસ સફાઈ ઉપરથી તેઓને સ્વચ્છતા અને સુઘડતા પ્રિય છે, એમ લાગ્યા વિના રહેતું નહિ. અમે તેમને વંદન કરી પ્રસાદ લઈ ઊભા થયા. કંઈ ખાસ

વાતચીત વગર પણ અમારા મન ઉપર તેઓ સરસ સાત્ત્વિક સંતની છાપ અંકિત કરી ગયા. ભલા કોણ કહે છે કે શબ્દો અગર વાણીવડે જ વ્યક્તિના ચારિત્ર્યનો અંદાજ મળી શકે! એ વાત આ સંતને જોતાં જ અમને ભ્રમણારૂપ લાગી.

ગરતેશ્વરમાં

આખરે અમારું ટ્રેક્ટર ગરતેશ્વરના દેવીભુવન આગળ આવી અટક્યું. અહીં આવનાર યાત્રીકો માટેનું ઉતારાનું સ્થાન એટલે આ દેવીભુવન. નવું બંધાયેલું લાગ્યું. અર્ધગોળાકારમાં—નળ સંડાસની સરસ સુવિધાવાળાં સ્થાનમાં આઠેક ઓરડા છે. બે ઓરડા એટલે બાથરૂમ જાણવાળા છે. તેમાં એકમાં હું અને કલ્યાણ ઉતર્યાં, તો બીજામાં શ્રી વિજયભાઈ પુરોહિત, શ્રી નાથુભાઈ અને શ્રી રાજુભાઈ ભાવસાર. દેવીભુવનની બીજી બાજુની અર્ધી વીંગના એક ઓરડામાં શ્રી પ્રવીણભાઈ દેસાઈ રહેતા હતા, તો બીજામાં શ્રી નાનુભાઈ બાગડા.

(ક્રમશઃ)

* વાચકોને *

બેરિસ્ટર શ્રીમોહનલાલ વ્યાસની જીવનકથાનો આગલો હમો જૂન '૮૫ ના અંકમાં સમાવેશ કરવા પ્રયત્ન કરીશું. તેની વાચકોને નોંધ લેવા વિનંતી.

—તંત્રી

ભગવાન રમાણ મહર્ષિનું અધ્યાત્મ ચિંતન

સંકલન : ડૉ. ધર્મન્દ્ર મ. માસ્તર (મધુરમ્)

(સાક્ષાત્કારી સંત મહાત્મા યોગેશ્વરજીકૃત 'ભગવાન રમાણ મહર્ષિ-જીવન અને કાર્ય' નામક ગ્રંથ પર આધારિત—એમની સમર્થ કલમે લખાયેલ)

ગુરુ અને શિષ્ય

બધાં જ ધર્મશાસ્ત્રો આધ્યાત્મિક સદ્ગુરુઓ માટે ભલામણ કરે છે. દત્તાત્રેયે ચોવીસ ગુરુ કરેલા ગુરુ ખરેખર અને અનિવાર્યરૂપે આવશ્યક છે. ઉપનિષદોમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે બુદ્ધિ તથા ઈંદ્રિયોના વિષયોરૂપી જંગલોમાંથી માણસને સહી-સલામત રીતે બહાર કાઢવાની શક્તિ ગુરુ વિના બીજા કોઈમાં નથી હોતી. એટલે ગુરુ તો હોવા જ જોઈએ. એમની આવશ્યકતા છે જ.

ગુરુ બીજા કોઈ નથી હોતા પરંતુ જે ધ્યેયની માણસો ખોજ કરે છે તે આત્મા અથવા સ્વરૂપ જ હોય છે. ખોજ કરનાર સાધકની દુનિયા તરફ દોરવા માટે આત્મા પોતે જ માનવનું રૂપ ધારણ કરે છે, મનુષ્યની અંદરના અજ્ઞાનનો અંત આણવા ઈશ્વર, આત્મા અથવા ગુરુ મનુષ્યરૂપે હાજર થાય છે. સાધક પોતે જ્યાં સુધી દેહભાવે અનુભવતો હોય ત્યાં સુધી સદ્ગુરુઓનું અસ્તિત્વ બાહ્ય રીતે રહેતું હોય છે. એક વાર સાધક પરમસત્યનો સાક્ષાત્કાર કરીને દેહભાવમાંથી મુક્તિ મેળવે છે કે તરત જ અનુભવે છે કે સદ્ગુરુઓમાં ને એનામાં કશો તફાવત નથી.

દીક્ષાના ત્રણ પ્રકાર છે. સ્પર્શદીક્ષા, દૃષ્ટિદીક્ષા ને મૌનદીક્ષા, ગુરુની કૃપા શિષ્ય માટે મહાસાગર જેવી છે, જો એ ખાલો લઈને આવશે તો ખાલા બરાબર જ મેળવશે. એમાં મહાસાગરની સંકુચિતતાનો દોષ નથી કાઢવા જેવો. વાસણ જેટલું મોટું હશે તેટલું જ વધારે પાણી એમાં સમાઈ શકશે. એનો બધો આધાર શિષ્ય પર રહે છે.

સાચુ જોતાં સદ્ગુરુ તમારી અંદર છે. શિષ્યે ગુરુના ઉપદેશ પ્રમાણે ચાલવું અને અંદરથી કામ કરવું જોઈએ. ગુરુ બહાર અને અંદર બંને ઠેકાણે રહે છે. એ તમારે માટે અંતર્મુખ બની શકાય તેવી પરિસ્થિતિ પેદા કરે છે અને સાથે સાથે તમારી આત્મચેતનાના કેન્દ્રકરણ માટે મદદ પહોંચાડે છે. એવી રીતે એ તમને બહારથી ધક્કે મારે છે અને અંદરથી પણ ખેંચે છે. એને લીધે સ્વરૂપના કેન્દ્રકરણનું કામ સહેલું બને છે. ગુરુને સત્ય તથા મૂળભૂત આત્મા અને તમને વ્યક્તિગત આત્મા માનો. એ ભેદભાવ દૂર થતાં અવિદ્યાનો અંત આવશે. દ્વેતભાવ હશે ત્યાં સુધી ગુરુની આવશ્યકતા રહેશે જ. ગુરુકૃપા આત્મારૂપ છે. એનો કેવળ અનુભવ જ કરવાનો છે. સૂર્ય ફક્ત પ્રકાશ છે. એ અંધકારને નથી જોતો. તોપણ કહેવામાં આવે છે કે સૂર્યનો ઉદય થતાં અંધકાર અદૃશ્ય થાય છે, એવી જ રીતે ગુરુના દૃષ્ટિપાત માત્રથી ભક્તનો અવિદ્યારૂપી અંધકાર દૂર થાય છે. તમે સૂર્યપ્રકાશથી ઘેરાયેલા હોવા છતાં સૂર્યને જોવા માગતા હશો તો એની દિશામાં જોવું પડશે. કૃપાની અનુભૂતિ તે માટે પણ યોગ્ય રીતે તમારે આગળ વધવું પડશે. પોતાના ચરણે સમર્પણ કરનાર ભક્તનો ત્યાગ ઈશ્વર અથવા ગુરુ કદી પણ નથી કરતા.

મૌન

મૌન એ ઉત્તમમાં ઉત્તમ કૃપાનું લક્ષણ છે, મૌન દ્વારા ઉત્તમ પ્રકારની કૃપા વરસાવી શકાય છે. એમાં ઉત્તમ પ્રકારના આધ્યાત્મિક ઉપદેશનો પણ સમાવેશ થાય છે. જ્ઞાનની બીજી બધી જ પદ્ધતિઓ મૌનમાંથી પેદા થતી હોવાથી ગૌણ છે. મૌનની ઉપદેશ પદ્ધતિ મુખ્ય છે, ગુરુ મૂક-શાંત હોય તો સાધકનું મન એની મેળે જ પવિત્ર બની જાય છે. આત્મસમર્પણ અંદરનું મૌન છે અને એનો અર્થ થાય છે અહંકાર વિના જીવવું.

પવિત્રતા

પવિત્રતાને જોઈ નથી શકાતી. કોલસાના ટુકડાને સળગતાં લાંબો વખત લાગે છે, લાકડાના ટુકડાને એનાથી ઓછે વખત અને દારૂગોળો તરત જ સળગી ઊઠે છે, એવું જ દેવી મહાત્માના સમાગમમાં આવનારા જુદી જુદી પ્રકૃતિના પુરુષોના સંબંધમાં સમજી લેવાનું છે.

એકાંત

એકાંત તો માનવના મનમાં છે. એક માણસ સંસારના કોલાહલમાં રહેતો હોય તોપણ મનને સંપૂર્ણ સ્વસ્થ તથા શાંત રાખી શકતો હોય છે. બીજો માણસ વનમાં વસતો હોય તોપણ પોતાના મનનો સંયમ નથી કરી શકતો. એ એકાંતમાં રહે છે એવું ના કહી શકાય. એકાંત મનનું વલણ છે ને મન પર આધાર રાખે છે. દુન્યવી વસ્તુઓના રાગવાળા માણસને એ ગમે ત્યાં હોય તોપણ એકાંતનો લાભ નથી મળી શકતો, પરંતુ રાગરહિત માણસ હંમેશાં એકાંતનો આનંદ લેતો હોય છે. દુનિયા ફક્ત મનની અંદર જ રહેલી છે.

કર્મ-વૃત્તિ

‘હું કરું છું’ એ વૃત્તિ જ વિશેષરૂપ છે, તમારી જાતને પૂછે

કે કર્મ કોણ કરે છે? તમે કોણ છો તે યાદ કરો. પછી તમને કર્મો નહિ બાંધી શકે. કર્મ આપોઆપ થયા કરશે. કામ કરવાનો કે ત્યાગવાનો યત્ન ના કરો. તમારો પ્રયત્ન જ બંધન છે. જે થવાનું છે તે થઈને જ રહેશે. તમારે કર્મ કરવાનું હશે તો તમે કરશો જ. તમે તેને ટાળી નહિ શકો. એ પરમાત્મા પર છોડી દો. તમે ત્યાગશો કે સ્વીકારશો એ તમારી પસંદગી પર નિર્ભર નથી હોતું. માથે પાણીના બેડાં મૂકીને જતી સ્ત્રીઓ વાતો કરવા ઊભી રહે છે ત્યારે સાવધાનીપૂર્વક મનને ઘડામાં રાખે છે. એવી રીતે સંત અથવા જ્ઞાની કર્મ કરે છે ત્યારે એનું મન આત્મામાં લાગેલું રહે છે અને એટલા માટે એની પ્રવૃત્તિ એની વચ્ચે નથી આવતી.

ઉપદેશ

ઉપદેશ તો જ્ઞાનનું પ્રદાન માત્ર છે ને મૌનદ્વારા પણ આપી શકાય છે. જે માણસ કલાક લગી ધાર્મિક પ્રવચન સાંભળ્યા પછી પણ પોતાના જીવનના પરિવર્તનની પ્રેરણાની પ્રાપ્તિવિના જ પાછો ફરે છે તેના વિશે શું માનો છો? એની સરખામણી એક એવા બીજા માણસ સાથે કરો જે કોઈક સંતની સંનિધિમાં બેસે છે અને થોડાક વખત પછી જીવન પ્રત્યેના દૃષ્ટિકોણમાં સંપૂર્ણ ફેરફાર સાથે પાછો ફરે છે, બંનેમાંથી શું ઉત્તમ છે? કોઈ પણ પ્રકારની અસર વિના જોરથી ભાષણ કરવું તે કે શાંતિથી બેસીને બીજાને મદદરૂપ થવા માટે આત્મિક શક્તિના પ્રવાહને વહેતો કરવો તે? વાણી કેવી રીતે પ્રકટે છે? સૂક્ષ્મ જ્ઞાનમાંથી અહંકાર પેદા થાય છે ને તેમાંથી વિચારો ને શબ્દોનો ક્રમે ક્રમે વિસ્તાર થાય છે. શબ્દો તો એમના મૂળભૂત ઉદ્ભવ સ્થાનની સાધારણ સામગ્રી જેવા છે. એ જો એમની અસર ઉપજાવી શકે છે તો મૂક-શાંત ઉપદેશ કેટલી વધારે શક્તિશાળી અસર ઉપજાવતો હશે તેનો જરાક વિચાર તો કરી જુઓ.

(અપૂર્ણ)

રામકથા

(ગતાંકથી ચાલુ)

યોગેશ્વરજી

(શ્રી યોગેશ્વરજીની સિદ્ધ કલમે આલેખાયેલ રામકથા)

મિથિલાથી અયોધ્યા માટે પ્રસ્થાન કરવાને આગલે દિવસે નિષ્કામે એને પૂછ્યું : 'લક્ષ્મણના વિરલ દરમિયાન એને માટેના તારા સ્નેહમાં કાંઈ ફેર નથી પડ્યો એ વસ્તુ ખાસ નોંધપાત્ર નથી લાગતી?'

'ફેર કેવી રીતે પડે?' ઊર્મિલાએ સામું પૂછ્યું : 'સ્નેહ જો સમજાવવાનો ને સાચો હોય તો વિરલ કે મિલન દરમિયાન એક સરખો જ રહે છે. એમાં ફેર નથી પડતો. એને શરીરની સમીપતા જોઈએ જ છે એમ નથી. એના વિના પણ એ ટકે છે. પ્રેમ તો આત્માની અંદરથી ઉત્પન્ન થનારી અને આત્માના આધારે રહેનારી વસ્તુ છે. બહારના સુખોપભોગની આવશ્યકતા એને છે જ એવું નથી સમજવાનું. આ તો લાંબા વખતના વિયોગ પછી પણ લક્ષ્મણને મળવાની આશા છે, પરંતુ એવી આશા ના હોય તો પણ શું થયું? મારા અંતરમાં એમને માટેનો જે પ્રખર પ્રેમ છે તેમાં તો ફેર ના જ પડે.'

નિષ્કામે કહ્યું : 'તારી પાસેથી બીજી કેટલીય વસ્તુઓની જેમ એ વસ્તુ પણ શીખવા લેતી છે : પ્રેમની પવિત્રતા અથવા પ્રામાણિકતા. તું મારા કરતાં વયમાં નાની હોવા છતાં ગુણમાં કે યોગ્યતામાં ઘણી મોટી છે. તારી પાસેથી મને કેટલીય જીવનો-પયોગી વાતો શીખવા મળી છે. તે મને પવિત્ર અને આદર્શ જીવન

જીવવાની પ્રેરણા ધરી છે, મારી કાલિમા દૂર કરી છે, એટલું જ નહિ પરંતુ તું મારે માટે આદર્શરૂપ બની છે. તારા સ્નેહ અને સહકારથી જ હું સાચા અર્થમાં મનુષ્ય બનવાનું બળ મેળવી શક્યો, નહિ તો પશુની શ્રેણીમાં અથવા પશુ કરતાં પણ હીન હતો.'

'શતાનંદ જેવા ઉત્તમ પિતાના વારસામાં મળેલા સુપુત્ર સંસ્કારો તારી અંદર સંજોગ મળતાં જાગી ઊઠ્યા. એને લીધે જ તું આદર્શ જીવન જીવવા તૈયાર થયો. એનો યશ મને નથી ઘટતો પરંતુ તારા પિતાને ઘટે છે, હું તો એમાં કેવળ નિમિત્ત બની છું.'

'તોપણ હું તો એનો યશ તને જ આપું છું અને તને જ આપતો રહીશ, કારણ કે મારા જીવનમાં થયેલું આમૂલ પરિવર્તન એકમાત્ર તને જ આભારી છે એ જાણું છું; એ હકીકતને મારાથી કદી પણ નથી ભૂલી શકાય તેમ. એને માટે તારો સદાય ઋણી રહીશ.'

ઊંઘિલા શાંત રહી એટલે નિષ્કામ ફરી બોલ્યો : 'હવે તો તું અયોધ્યા જવાની એટલે તારું દર્શન દુર્લભ બની જવાનું.'

'દુર્લભ કેમ? ઈચ્છા થાય ત્યારે અયોધ્યા આવી જાશે.'

'અયોધ્યા તો આવીશ ત્યાં આવીને તને મળ્યા વિના મને શેન થોડું જ પડવાનું છે? પરંતુ ત્યાં આવીને મારાથી બેસી થોડું જ રહેવાય તેમ છે? હવે તો ઘરની જવાબદારી પણ સંભાળવાની ને? હા, તું અયોધ્યાને બદલે મિથિલામાં જ રહેતી હોત તો જુદી વાત હતી. તને રોજ મળત'

(ક્રમશઃ)

* આધ્યાત્મિક સાધના કોઈ સૂકી સાધના નથી *

એકલી આધ્યાત્મિકતાને જ મહત્વ આપી જીવનમાં બીજાં અંગોની અવગણના કરવાની પદ્ધતિમાં પડવાની ટેવ તંદુરસ્ત નથી. જીવનનો સામૂહિક રીતે ને પૂરેપૂરો સ્વીકાર થવો જોઈએ. પ્રાચીન કાળનાં કેટલાંક મંદિરોમાં આપણે આ વાતની અંખી જોઈ શકીએ છીએ. મંદિરોની દીવાલો પર સંગીત, નૃત્ય ને સુંદરતાનાં કલાત્મક ચિત્રો જોઈને કેટલાક લોકો મોં મચકોડે છે. પણ તેમાં મોં મચકોડવા જેવું કાંઈ નથી. જીવનમાં કળા, નૃત્ય, સંગીત, જાતીયતા, રાજકારણ, સમાજશાસ્ત્ર સૌ જરૂરી છે. આત્મિક ઉન્નતિ માટે બધાથી છૂટાલેવાની જરૂર નથી. જીવનને સાચા અર્થમાં જીવન કરવા ને પરિપૂર્ણ તથા રસમય બનાવવા તે બધી વસ્તુનો વિવેકપૂર્વક ઉપયોગ કરવો જોઈએ ને તેમની વચ્ચે શ્વાસ લઈને પણ આત્મિક ઉન્નતિને માર્ગ આગળ વધવું જોઈએ. તેમાં ડૂબીને તથા ભાન ભૂલીને માણસ આત્મોન્નતિને ભૂલી ન જાય એટલું જ જોવાનું છે. આધ્યાત્મિકતાની સાધના કોઈ સૂકી સાધના નથી જેમાં માણસે જીવનના રસ ને સ્વાદ તથા કળાથી દૂર નાસવાનું ને જીવનને એકલાવાનું, કષ્ટમય, નીરસ, ગંભીર, ગંદું, કંગાળ ને કઠોર બનાવવાનું હોય. ના તે તો જીવનને છે તેના કરતાં વધારે મધુમય, પ્રેમમય, સુંદર, મંગલ ને રસમય કરી દેનારી કલ્યાણની કેડી છે. તેનો લાભ લઈને માણસે જીવનને મધુમય ને કલાત્મક બનાવવાનું છે. પણ તેનો ઉપયોગ આત્મિક વિકાસની સાધનામાં કરવાની વાત વીસરવાની નથી. ભારતીય સંસ્કૃતિ જીવનવિકાસની બંને બાજુનો સ્વીકાર કરે છે—ભૌતિક ને આધ્યાત્મિક.

યોગેશ્વરજી

મનને ન સુધારે તે સાધના કે ધર્મ માનવને ઉપયોગી નથી

જીવનના વિકાસમાં મન બહુ જ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. અથવા કહો કે મનનો ક્ષણો ખૂબ જ મહત્વનો છે. આપણે ત્યાં એક વાત ખૂબ પ્રસિદ્ધ છે ને વારંવાર કહેવામાં આવે છે કે મન માણસના મોક્ષ ને બંધનનું કારણ છે. તે જો નિર્મળ થઈ જાય, ઉત્તમ ભાવો ને વિચારોથી ભરાઈ જાય, ને વિવેકના પ્રકાશથી પ્રકાશિત થાય, તો માણસને મુક્તિનો આનંદ મળી શકે; પરંતુ જો એથી ઊલટું, મલિન, સ્વાર્થ ને સંકુચિત ભાવ, વિચાર ને વૃત્તિથી સંપન્ન બને તો માણસને બંધનની દશામાં મૂકી દે. મન કોઈ કાળે એક વસ્તુને સારી માને છે તો બીજે વખતે તેને જ ખરાબ સમજે છે. પરિણામે તે રાગદ્વેષનો અનુભવ કરીને સુખીદુઃખી થયા કરે છે. એ મનના સુધાર માટે જ સાધના છે. ધર્મનું આચરણ પણ તેની ઉન્નતિ માટે જ છે. જે સાધના કે ધર્મ મનના સ્વરૂપમાં ફેરફાર કરી તેને ઉત્તરોત્તર શુદ્ધ, સાત્ત્વિક, મધુમય, પ્રેમમય ને મંગલ ન કરી શકે, તે સાધના ને ધર્મ ખાસ ઉપયોગી ન કહેવાય. માનવના વિકાસક્રમમાં તેથી નક્કર ક્ષણો ન જ મળી શકે. માટે તો આપણે જોઈએ છીએ કે પ્રત્યેક ધર્મ ને સાધના મનની શુદ્ધિ કે મનના સુધાર પર ખાસ ભાર મૂકે છે. એ રીતે માનવજીવનની ઉન્નતિમાં મનનું મહત્વ ઘણું હોવાથી વૈદિક કાળના ઋષિવરોએ પણ તેને માટે પૂરતો વિચાર કરેલો છે. મનની શુદ્ધિ ને મંગલતા માટે તેમણે પ્રક્રિયા ને પ્રાર્થના પૂરી પાડી છે, તેમ જ વિવેક અથવા સદ્બુદ્ધિની પ્રાપ્તિને ખૂબ ખૂબ મહત્વની માની છે. યોગેશ્વરજી